

EPİSTEMİK KOLONİZASYON VE TOPLUMUN ZİHİNSEL ESARETİ

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Bu metin, epistemik kolonizasyonu bir toplumun yalnız siyasal kurumlarının değil, düşünme biçiminin, hakikat ölçüsünün, hafızasının, dilinin ve bilgi üretme kudretinin işgali olarak ele alır. Epistemik kolonizasyon, okuldan üniversiteye, medyadan hukuka, Diyanet'ten cemaat ağlarına, sivil toplumdan kamuoyuna kadar uzanan geniş bir tahakküm düzenidir. Bu düzende iktidar yalnız neyin söyleneceğini değil, neyin bilgi sayılacağını, kimin konuşmaya yetkili görüleceğini ve hangi acının meşru kabul edileceğini belirler. Müfredat çocuğun sorusunu ehlileştirir, üniversite kariyer ve korku rejimiyle terbiye edilir, medya hakikati susturmaktan çok gürültüye boğar, dinî alan sabır, tevekkül ve ahlâk kavramları üzerinden itaat üretme aracına dönüştürülebilir, hukuk ise adaletin değil, yönetilmiş gerçekliğin mührü hâline gelebilir. Sivil toplumun söndürülmesi, toplumun kendi hafızasını ve tanıklığını örgütleme imkânını zayıflatır. Bütün bu süreçlerin sonunda toplum yalnız yanlış bilgiye maruz kalmaz, doğru bilginin işe yarayacağına dair inancını da kaybeder. Apati, sinizm ve öğrenilmiş çaresizlik böyle doğar. Metin, Heterobilim Okulu perspektifiyle epistemik itaatsizliği, bağımsız arşivleri, yerel bilgi ağlarını, çocuk merkezli eğitimi, hukukî savunmayı, medya okuryazarlığını ve haysiyet merkezli bilgi üretimini bir direnç hattı olarak önerir. Temel hüküm şudur: Bilginin haysiyeti geri alınmadan toplumun haysiyeti de geri alınmaz.

1

SUMMARY

This text examines epistemic colonization as the occupation not only of a society's political institutions, but also of its ways of thinking, its measure of truth, its memory, its language, and its capacity to produce knowledge. Epistemic colonization is a broad regime of domination extending from schools to universities, from media to law, from the Directorate of Religious Affairs to religious networks, from civil society to public opinion. In this regime, power determines not only what may be said, but also what counts as knowledge, who is authorized to speak, and whose suffering is recognized as legitimate. The curriculum domesticates the child's question, the university is disciplined through career anxiety and fear, the media drowns truth in noise rather than merely silencing it, the religious field may be turned into a mechanism of obedience through concepts such as patience, trust in God, and morality, while law may become the seal of managed reality instead of justice. The suppression of civil society weakens society's ability to organize its own memory and testimony. As a result, society is not only exposed to false information, it also loses faith that true knowledge can make any difference. Apathy, cynicism, and learned helplessness emerge from this wound. From the perspective of the Heterobilim Okulu, the text proposes epistemic disobedience, independent archives, local knowledge networks, child-centered education, legal defense, media literacy, and dignity-centered knowledge production as lines of resistance. Its central judgment is clear: without reclaiming the dignity of knowledge, the dignity of society cannot be reclaimed.

1. EPİSTEMİK KOLONİZASYON NEDİR? BİLGİNİN İŞGALİ VE AKLIN MÜLKÜSÜZLEŞTİRİLMESİ

Epistemik kolonizasyon, bir memleketin yalnız toprağına, pazarına, okuluna, mahkemesine, gazetesine değil, kelimelerinin iç damarına giren işgaldır. Eski sömürgeci çoğu zaman postasıyla gelirdi; yenisi müfredatla gelir, ekran yüzüyle gelir, uzman raporuyla gelir, hutbeye sinmiş devlet diliyle gelir, üniversitenin koridorunda dolaşan kariyer korkusuyla gelir. İnsana çoğu zaman “şunu düşün” demez; daha sinsî çalışır, “bunu düşünmek ayıptır, şunu sormak tehlikelidir, buna bilgi denmez, buna acı denmez, buna hak denmez” diye zihnin etrafına görünmez tel örgü çeker. Bir süre sonra toplum kendi kafesini kamu düzeni sanır. İşgalin en başarılı hâli budur: Zincir görünmez olur, mahkûm kendini makul vatandaş zanneder. Epistemik kolonizasyon tam burada başlar; insanın zihni elinden alınır, fakat ona hâlâ “özgürce kanaat oluşturuyorsun” denir. Bu, yalnız bilginin çarpıtılması değildir; bilginin kapısına bekçi dikilmesi, bekçinin de kendisini hakikat sanmasıdır.

Bir toplumda neyin bilgi sayılacağı tesadüfen belirlenmez. Hangi cümlelerin akademik, hangisinin hamaset; hangi itirazın meşru, hangisinin fitne; hangi hafızanın tarih, hangisinin masal; hangi acının kamusal mesele, hangisinin kişisel sızlanma olarak kodlanacağı daima bir iktidar ilişkisi içinde biçimlenir. Epistemik kolonizasyon, işte bu kodlama yetkisine el koyar. Birileri çıkar ve bütün memlekete gözlük dağıtır. Camları renklidir, fakat adı “nesnellik”tir. Çerçevesi yamuktur, fakat adı “millî hassasiyet”tir. Görüş alanı dardır, fakat adı “toplumsal barış”tır. Sonra herkes o gözlükle bakmaya başlar. Gazeteci haber yaparken, öğretmen ders anlatırken, hâkim karar yazarken, akademisyen makale kurarken, anne çocuğuna susmayı öğretirken, imam hutbede ahlâk anlatırken aynı görünmez merceğe girer. İnsanlar çıplak dünyayı gördüklerini sanır; oysa önlerine konmuş kavramların içinden seçilmiş, budanmış, törpülenmiş, ehlileştirilmiş bir dünyaya bakarlar. Bu yüzden epistemik kolonizasyon, yalnız yalan söylemekten daha tehlikelidir. Yalan, doğruyla çarpışabilir. Fakat kavramlar ele geçirilmişse, doğru daha doğmadan boğulur.

Bu işgalin ilk hedefi dildir. Çünkü dil düşerse, düşünce de düşer. Bir ülkede kelimelerin anlamı iktidar tarafından usul usul değiştiriliyorsa, orada tankların sokağına çıkmasına her zaman gerek kalmaz. “Güvenlik” denir, hukuk küçülür. “İstikrar” denir, itiraz ayıp olur. “Ahlâk” denir, kadının, çocuğun, yoksulun, muhalifin sesi kısılır. “Millî irade” denir, seçilmiş bazı iradeler kutsanırken bazı seçilmişler kapının önüne konur. “Uzman görüşü” denir, halkın yaşadığı gerçeklik istatistiklerin serin odasında buharlaştırılır. “Kalkınma” denir, orman kesilir, dere boğulur, şehir betonun iştahına teslim edilir. Kelime hâlâ eski kelime gibi durur; fakat içindeki vicdan sökülüştür. İşte epistemik kolonizasyonun en kurnaz yanı budur: Kelimeyi öldürmez, onu kendi hesabına çalıştırır. Ölü kelime ceset gibi kokar, fakat ele geçirilmiş kelime üniforma giyer.

Heterobilim Okulu açısından bilgi, steril bir raf süsü değildir. Bilgi ya hayatı güçlendirir ya iktidarı rafine eder. Bir bilgi düzeni çocuğun sorusunu büyütüyorsa, yoksulun görünmeyen emeğini görünür kılıyorsa, hukukun arkasına saklanan zorbalığı teşhir ediyorsa, doğanın yarasını belgeye, hafızayı sorumluluğa, acıyı ortak muhasebeye dönüştürüyorsa, orada bilgi hâlâ canlıdır. Ama bilgi, güçlülerin suçunu örten rapora, iktidarın yalanını akademik kılıfa sokan makaleye, sermayenin talanını “yatırım” diye cilalayan kalkınma diline, adaletsizliği “süreç devam ediyor” cümlesiyle soğutan bürokratik oyuna dönüşüyorsa artık bilgi değildir; haysiyeti alınmış bir memurdur. Böyle zamanlarda üniversite açık olabilir, gazete basılabilir, mahkeme çalışabilir, okulda zil çalabilir, camide hutbe okunabilir. Fakat kurumların içindeki hakikat oksijeni azalmıştır. Herkes görevini yapıyor görünür; ama vicdan mesaiye gelmemiştir.

Epistemik kolonizasyonun ikinci büyük hedefi hafızadır. Çünkü hafızası yaralı toplum bugünü doğru okuyamaz. Geçmiş yalnız mezarlık değildir; bugünün ahlâkını kontrol eden eski bir kantardır. Kimlerin acısı anılacak, kimlerin acısı unutulacak, kimlerin ölümü kahramanlık, kimlerin ölümü istatistik sayılacak, kimlerin direnişi tarih kitabına girecek, kimlerin çığılığı “olay” diye geçiştirilecek; bütün bunlar hafıza rejiminin

sorularıdır. İktidar hafızayı ele geçirdiğinde, toplumun vicdan takvimini de düzenler. Bazı günlere bayrak asılır, bazı günlerin üstüne perde çekilir. Bazı mezarlar ziyaret edilir, bazı mezarlar haritada bile görünmez. Bazı çocukların adı okunur, bazı çocuklar dosya numarasına dönüşür. Bu yüzden hafızanın sömürgeleştirilmesi, yalnız geçmişe yapılmış bir haksızlık değildir; bugünkü adalet duygusunun zehirlenmesidir. Heterobilim Okulu hafızayı nostaljik bir sandık olarak değil, hesap soran canlı bir organ olarak görür. Hafıza, güzel günleri hatırlamak için değil, karanlık günlerin failini tanımak için de gereklidir.

Üçüncü hedef kurumların içidir. Epistemik kolonizasyon çoğu zaman kapıya kilit vurmaz; kilidi içeri taşır. Okul kapanmaz, ama çocuğun sorusu terbiyeye alınır. Üniversite kapanmaz, ama akademisyenin cümlesi kadro, soruşturma, fon, unvan, jüri ve rektörlük gölgesinde incilir. Medya susmaz, hatta çok konuşur; fakat gürültünün içinde hakikat boğulur. Mahkeme karar verir, ama kararın arkasında adalet değil, siyasal iklimin rutubeti hissedilir. Diyanet ahlâk anlatır, fakat gücün ahlâksızlığına değmeden geçer. Sivil toplum toplantı yapar, fakat her toplantının üstünde görünmez bir "dikkatli ol" lambası yanar. Böylece kurumlar vitrinde kalır, ruhları rehin alınır. Dışarıdan bakınca hayat devam eder. İçeriden bakınca herkes biraz eksilmiştir. Öğretmen daha az cesur, gazeteci daha az meraklı, akademisyen daha az dikenli, hâkim daha az bağımsız, yurttaş daha az yurttaştır. Kolonizasyonun en verimli tarlası budur: İnsan kendi mesleğinin içinden usul usul tahliye edilir.

Bu düzen yalnız yukarıdan aşağıya işlemez; aşağıda da kendine alışkanlıklar üretir. İnsanlar zamanla hangi cümleyi kurmayacağını öğrenir. Bir akademisyen makalesinde en tehlikeli paragrafı yumuşatır. Bir gazeteci haber başlığındaki fiili değiştirir. Bir öğretmen sınıfta çocuğun sorusunu geçiştirir. Bir anne "başımıza iş alma" der. Bir memur dilekçedeki kelimeyi çıkarır. Bir hâkim kararın gerekçesinde asıl meseleyi dolaşır. Bir imam haksızlığı değil, sabrı anlatır. Bir yurttaş telefonda bile sesini kısar. İşte epistemik kolonizasyon, tam da bu küçük anlarda büyür. Büyük nutuklarda değil, gündelik ürkekliklerde kök salar. Devletin uzun gölgesi mutfak masasına, öğretmenler odasına, editör toplantısına, jüri salonuna, adliye koridoruna, kahvehanenin fısıltısına kadar uzanır. İnsanlar artık yalnız izlenmekten korkmaz; yanlış anlaşılmaktan, fişlenmekten, dışlanmaktan, ekmeğinden olmaktan, çocuğunun geleceğine zarar vermekten korkar. Korku, bilginin içine tuz gibi karışır; görünmez, ama tadı değiştirir.

Epistemik kolonizasyonun en ağır sonucu, toplumun yalnız yanlış bilgiye maruz kalması değildir. Daha kötüsü olur: Toplum doğru bilginin işe yarayacağına olan inancını kaybeder. Bir süre sonra insanlar "gerçek ne?" diye sormaz, "gerçeği bilsek ne olacak?" diye omuz siler. Bu omuz silkme basit bir yorgunluk değildir; siyasal ahlâkın felç anıdır. Çünkü iktidar, yalanına herkesin inanmasını şart koşmaz. Bazen daha azıyla yetinir: İnsanların hakikate inanmamasını sağlar. Herkesin her şeyden şüphelendiği, fakat hiçbir şeyi araştırarak gücü bulamadığı bir toplum, kolonize edilmiş toplumdur. Orada bilgi çamura düşmez sadece; bilgiye uzanan el de kirlenmiş sayılır. Eleştiri nankörlük, soru saygısızlık, adalet talebi istikrarsızlık, özgürlük isteği yabancı etki, merhamet zayıflık, hakikatçilik saflık gibi gösterilir. Böylece toplum, kendi aklından utanmaya başlar. Bir toplumun başına bundan daha büyük felâket az gelir.

Türkiye'de epistemik kolonizasyonun acı tarafı, bunun tek bir kurumdan, tek bir dönemden, tek bir ideolojik kamptan ibaret olmamasıdır. Bu topraklarda devlet aklı uzun zamandır bilgiyi sevmez; bilgiyi kullanmayı sever. Eleştirel aklı sevmez; hizalanmış zekâyı sever. Çocuğun sorusunu sevmez; çocuğun uslu cevabını sever. Üniversiteyi sever, yeter ki fazla düşünmesin. Medyayı sever, yeter ki fazla görmesin. Hukuku sever, yeter ki fazla hatırlatmasın. Dini sever, yeter ki adaleti iktidardan istemesin. Sivil toplumu sever, yeter ki toplumun gerçekten sivil olabileceğini kanıtlamasın. Bu yüzden Türkiye'de epistemik kolonizasyon, bazen resmî ideolojiyle, bazen muhafazakâr ahlâk diliyle, bazen güvenlikçi devlet refleksiyle, bazen piyasacı uzmanlık jargonuyla, bazen akademik kibirle, bazen de medya cambazlığıyla karşımıza çıkar. Kılık değiştirir, fakat huyu değişmez. Daima aynı şeyi ister: Toplum kendi gözleriyle görmesin, kendi diliyle adlandırmamasın, kendi acısından düşünce üretmesin.

Bu bölümün ana hükmü şudur: Epistemik kolonizasyon demokrasiye sandıktan önce saldırır. Önce çocuğun merakını yaralar, sonra öğretmenin cesaretini, sonra akademisyenin cümlesini, sonra gazetecinin gözünü, sonra hâkimin vicdanını, sonra yurttaşın kendine güvenini. Sandık en son gelir. Çünkü akli kolonize edilmiş insan oy kullanabilir, ama hüküm veremez. Haber izleyebilir, ama hakikati ayırt edemez. Mahkemeye gidebilir, ama adaletin hangi cümlede boğulduğunu fark edemez. Üniversite diploması alabilir, ama düşüncenin dikeninden korkar. Bu yüzden epistemik kolonizasyonla mücadele, yalnız daha doğru bilgi üretmek değildir; dilin namusunu, hafızanın hesabını, kurumların haysiyetini ve çocuğun soru hakkını geri almaktır. Heterobilim Okulu bu yüzden yeni bir dogma kurmak için değil, dogmanın kılık değiştirmiş hâllerini teşhir etmek için vardır. Çünkü bilginin haysiyeti geri alınmadan insanın haysiyeti de tam olarak geri alınamaz. Filozof Kirpi: "Akli sömürgeleştirilen toplumun zinciri ayağında değil, kelimelerinin içinde şingirdar."

2. KURAMSAL SOY AĞACI: HEGEMONYA, EPİSTEMİSİTE VE SEMBOLİK ŞİDDET

Epistemik kolonizasyon gökten düşmüş bir kavram değildir; arkasında yüzyıllık sömürge tarihi, modern devletin kurum mühendisliği, akademinin kibirli merkez dili, medyanın rıza üretim fabrikası, okulun uysal yurttaş imalathanesi ve dinî-siyasal meşruiyetin ince işçiliği vardır. Bir kavramı anlamanın en iyi yolu, onun hangi yaradan çıktığını görmektir. Epistemik kolonizasyon da temiz bir seminer masasından değil, yağmalanmış kıtalardan, susturulmuş halklardan, küçümsemiş dillerden, müfredat dışına atılmış hafızalardan, "bilimsel değil" diye aşağılanmış yerel bilgeliklerden, "geri kalmışlık" diye paketlenmiş medeniyet tecrübelerinden doğar. Önce toprak alınır, sonra pazar düzenlenir, sonra okul kurulur, sonra tarih kitabı yazılır, sonra yerlinin kendi geçmişine bakarken utanması beklenir. İşgalin olgunlaşmış hâli budur: İnsan kendi bilgisini eksik, kendi dilini kaba, kendi hafızasını çocukça, kendi sezgisini ilkel, kendi itirazını romantik sanmaya başlar. Sömürgecinin en büyük başarısı, sömürülenin zihninde küçük bir iç sömürgeci yetiştirmesidir.

Anıbal Quijano'nun "kolonyalite" dediği mesele burada önem kazanır. Kolonyal yönetim biçimleri tarih sahnesinden çekilmiş gibi görünse bile, onların kurduğu bilgi hiyerarşisi yaşamaya devam eder. Bayrak iner, vali gider, fakat aklın haritası çoğu zaman yerinde kalır. Hangi toplumun modern, hangisinin geri; hangi bilginin evrensel, hangisinin yerel; hangi felsefenin düşünce, hangisinin hikmet; hangi dinî tecrübenin ince metafizik, hangisinin folklor sayılacağı bu haritada belirlenir. Yani kolonyal düzen yalnız idare etmez, sınıflandırır. Sınıflandırdığı şeyi de kader gibi gösterir. Batı kendisini aklın merkezi, geri kalan dünyayı verinin, malzemenin, örneğin, vaka çalışmasının ve egzotik ayrıntının deposu olarak kurduğunda, epistemik kolonizasyonun büyük sahnesi açılmış oldu. Heterobilim Okulu açısından burada mesele Batı düşmanlığı yapmak değildir; zaten ucuz öfke, zihinsel tembelliğin davuludur. Mesele şudur: Kim kendi tecrübesini kavrama dönüştürme hakkına sahiptir? Kim başkasının hayatını adlandırma imtiyazını kendinde görür? Hangi bilgi, kimin acısını ölçerken soğukkanlı, kimin çıkarını savunurken hararetlidir?

Walter Mignolo'nun "epistemik itaatsizlik" fikri bu yüzden kıymetlidir. Çünkü epistemik kolonizasyonun karşısına yalnız başka bir bilgi listesi çıkararak dikilemeyiz; önce bilgiye kimin ruhsat verdiğini sorgulamak gerekir. İtaatsizlik burada kaba bir reddiye değildir. "Ben hiçbir şeyi kabul etmiyorum" diyen ergen öfkesiyle karıştırılmamalıdır. Epistemik itaatsizlik, zihnin ruhsat bürosunu tanımama cesaretidir. Bir toplum kendi kavramını kurmadan, kendi acısını adlandırmadan, kendi tarihini başkasının cetveline yatırmadan, kendi yoksulunun, çocuğunun, kadınının, işçisinin, köylüsünün, mahallesinin, dilinin, taşının, suyunun bilgisini ciddiye almadan özgürleşemez. Fakat burada da tehlike büyüktür: Yerellik adına cehaleti kutsamak, gelenek adına zulmü aklamak, yerlilik adına eleştiriyi boğmak epistemik itaatsizlik değil, tersinden epistemik kabileciliktir. Heterobilim Okulu bu ayrımı önemser. Çünkü hakikat ne ithal malı bir puttur ne de yerli ambalaja sarılmış kör inat. Hakikat, bedeli kim ödedi sorusundan kaçmayan bilgidir.

Boaventura de Sousa Santos'un "epistemicide" kavramı, yani bilginin öldürülmesi, bu tartışmanın daha kanlı tarafını açar. Bazı toplumların yalnız insanları değil, bilme biçimleri de öldürülür. Dil öldürülürse yalnız kelime kaybolmaz; o kelimenin taşıdığı dünya da eksilir. Bir halkın tarımla, suyla, yıldızla, yasla, komşulukla, şifayla, adaletle kurduğu bilgi biçimi küçümsendiğinde, insanlığın ortak aklı yoksullaşır. Modern iktidarlar bunu bazen açıkça yapar, bazen daha kibar yöntemlerle: Standartlaştırır, akredite eder, ölçer, derecelendirir, endekse bağlar, sonra da ölçemediği şeyi yok sayar. Bir bilgi biçimi puanlanamıyorsa, fon alamıyorsa, uluslararası veri tabanına giremiyorsa, akademik kariyer hanesine yazılamıyorsa, yavaş yavaş görünmez olur. Bu ölüm kansızdır ama gerçektir. Kütüphane yanmaz belki, fakat düşünme imkânı sessizce kül olur. Bugünün epistemicide'i çoğu zaman ateşle değil, form, kriter, kurul, puan, endeks ve raporla çalışır. Bürokrasi, cellâtlığını evrakla yapınca daha medeni görünür; o kadar.

Antonio Gramsci'nin hegemonya fikri, epistemik kolonizasyonun yalnız zorla değil, rızayla çalıştığını gösterir. İnsanları sürekli copla yönetmek pahalıdır, yorucudur, görünürdür. Daha akıllı iktidar, insanların kendi boyun eğişlerini makul bulmasını sağlar. Hegemonya dediğimiz şey biraz da budur: Ezilenin, kendisini ezen düzeni "doğal", "kaçınılmaz", "memleketin şartları böyle", "başka seçenek yok" diye kabul etmesi. Burada okul, medya, aile, dinî kurumlar, popüler kültür, uzmanlar ve kanaat önderleri aynı büyük rıza kazanında kaynar. Sonunda insanlar yalnız itaat etmez; itaatlerini erdem gibi savunurlar. "Devlet bilir", "hoca bilir", "uzman bilir", "büyükler bilir", "biz anlamayız" cümleleri sıradan nezaket cümleleri değildir; epistemik hiyerarşinin ev içi terlikleridir. Heterobilim Okulu'nun bu cümlelere alerjisi boşuna değildir. Çünkü "biz anlamayız" diyen toplumun yerine daima birileri anlar; sonra o anlayanlar faturayı halka keser.

Louis Althusser'in ideolojik devlet aygıtları kavramı, bu rıza üretiminin kurumsal tesisatını gösterir. Devlet yalnız polis, asker, mahkeme, hapisane gibi baskı aygıtlarıyla işlemez; okul, aile, medya, dinî kurumlar, kültür endüstrisi ve hatta bazı sivil yapılar üzerinden insanı özne olarak çağırır, biçimlendirir, hizalar. Çocuk sabah okula gittiğinde yalnız matematik öğrenmez; sıraya girmeyi, susmayı, izin istemeyi, doğru cevabı otoriteden beklemeyi, sınavla değer ölçmeyi, bayrakla korkuyu, törenle itaati, başarıyla rekabeti birlikte öğrenir. Elbette okul yalnız bundan ibaret değildir; iyi öğretmen çocuğun zihninde küçük bir isyan kıvılcımı da yakabilir. Ama sistem olarak okul, çoğu zaman merakı disipline eder. Epistemik kolonizasyon bu aygıtları ele geçirdiğinde, topluma bilgi vermekten çok, hangi bilginin tehlikeli olduğunu öğretir. İnsanın zihninde daha düşünce doğmadan bir iç sansür memuru belirir. Bu memur maaş almaz, ama rejime çok hizmet eder.

Michel Foucault burada başka bir kapıyı açar: Bilgi ile iktidar birbirine dışarıdan eklenen iki ayrı şey değildir. Bilgi, iktidarın çalışma biçimlerinden biridir; iktidar da bilgiyi üretir, düzenler, sınıflandırır, kayda geçirir, normal ve anormal ayrımı yapar. Hastane, okul, hapisane, kışla, nüfus müdürlüğü, istatistik kurumu, mahkeme arşivi; hepsi insanı yalnız yönetmez, onu okunabilir bir nesne hâline getirir. Modern iktidar insanı dövmeyle yetinmez, onu tanımlar. Tanımladığı insanı dosyalar, dosyaladığı insanı izler, izlediği insanı düzeltir, düzeltmediğini sapma diye işaretler. Epistemik kolonizasyon bu açıdan "bilginin siyasallaşması"ndan daha derindir; siyasetin bilgi kılığına girmesidir. Bir ülkede hangi verinin açıklanacağı, hangi raporun sümen altı edileceği, hangi istatistiğin makbul sayılacağı, hangi uzmanların ekrana çıkarılacağı belirleniyorsa, orada iktidar yalnız yasa yapmıyordur; gerçeklik yapıyordur.

Pierre Bourdieu'nün sembolik şiddet kavramı ise bu düzenin en görünmez tokadını anlatır. Sembolik şiddet, insanın aşağılanmayı aşağılanma olarak bile tanıyamadığı şiddettir. Taşralı kendi aksanından utanır. Yoksul kendi bilgisini bilgisizlik sanır. Halk kendi sezgisini "cahil cesareti" diye küçümser. Öğrenci hocasının jargonunu anlamayınca, hocanın kötü anlattığını değil, kendi aklının yetmediğini düşünür. Kadın kendi tecrübesini "duygusal tepki" diye geri çeker. İşçi üretim bilgisinin akademik bilgi kadar değerli olabileceğini aklına bile getirmez. İşte sembolik şiddet burada çalışır: İnsanın kendi eksiltilmiş konumunu doğal kabul etmesini sağlar. Epistemik kolonizasyon, sembolik şiddeti çok sever; çünkü insan kendini küçük görmeye başladı mı, onu ayrıca ezmeye gerek kalmaz. Kendi içindeki gardiyan yeterince gayretlidir.

Medya kuramları, özellikle propaganda modeli, bu soy ağacının kamusal gürültü tarafını açar. Medya yalnız haber vermez; önem sırası kurar. Bazı olayları büyütür, bazılarını küçültür, bazılarını çerçeveler, bazılarını boğar. Kimi zaman sansür susarak değil, çok konuşarak yapılır. Ekranlarda aynı anda bin tartışma döner, fakat hiçbirinin köküne inilmez. Gürültü hakikatin üstüne serilen ucuz bir halıya dönüşür. İnsanlar bütün gün haber izler, ama günün sonunda daha az bilir. Daha çok kanaat sahibi olur, daha az muhakeme sahibi olur. Epistemik kolonizasyon medya eliyle çalıştığında toplumun dikkat kası felç edilir. Her kriz bir sonrakinin fragmanına dönüşür. Skandal eskimeden yeni skandal gelir. Hafıza kısa, öfke hızlı, düşünce yorgun, hakikat sahipsiz kalır. Bu çağda hakikati öldürmenin yollarından biri de onu sürekli gündemde tutup hiç anlaşılmasına izin vermemektir.

Bütün bu kuramsal hatlar birleştğinde ortaya şu çıplak hakikat çıkar: Epistemik kolonizasyon tek bir failin tek bir planla yürüttüğü basit bir komplo değildir. Daha karmaşık, daha inatçı, daha yaygın bir rejimdir. Devlet, piyasa, akademi, medya, dinî kurumlar, aile, okul, hukuk, dijital platformlar ve gündelik dil birbirine eklenir. Bazen bilinçli baskıyla, bazen alışkanlıkla, bazen korkuyla, bazen kariyer hesabıyla, bazen de ahlâk zannedilen itaatle işler. Bu yüzden onunla mücadele de yalnız "doğru bilgi verelim" kolaylığına sığmaz. Doğru bilgi önemlidir, ama yetmez. Bilginin kim tarafından, hangi kurumla, hangi dille, hangi bedelle, hangi toplumsal sonuçla üretildiğini sormak gerekir. Heterobilim Okulu'nun Praksiyom damarının tam buraya yerleşmesi boşuna değildir: Bilginin niyetine değil, ürettiği sonuca bakmak gerekir. Bir bilgi kimin hayatını genişletiyor, kimin sesini kısıyor, kimin suçunu temizliyor, kimin acısını görünmez kılıyor? Soru budur.

Bu bölümün sonunda kuramsal soy ağacı bize hazır bir reçete değil, sağlam bir teşhis verir. Quijano bize kolonyal aklın haritasını, Mignolo itaatsizlik imkânını, Boaventura bilginin öldürülme biçimlerini, Gramsci rızanın üretimini, Althusser kurumların ideolojik tesisatını, Foucault bilgi ile iktidarın aynı damar içinde aktığını, Bourdieu ise insanın kendi küçültülmesini nasıl doğal saydığını gösterir. Fakat Heterobilim Okulu bütün bu düşünürleri müzeye kaldırılmış büyük isimler gibi değil, bugünün Türkiye'sinde çalışan canlı aletler gibi kullanır. Çünkü mesele alıntı yapmak değil, yarayı açmaktır. Eğer bir ülkede çocuk soru sormaktan çekiniyor, akademisyen cümlesini dosyasına göre ayarlıyor, gazeteci haberin fiilinden korkuyor, hâkim kararın gölgesini siyasetten ölçüyor, yurttaş doğruyu bilse bile işe yaramayacağını düşünüyorsa, orada epistemik kolonizasyon yalnız teori değildir; sabah kahvaltısında, okul koridorunda, adliye merdiveninde, televizyon ışığında, cami avlusunda, üniversite odasında ve mutfak masasında yaşayan bir gerçektir.

Filozof Kirpi: "Bilginin cellâdı bazen kitap yakmaz; kavramın başına kravat takar, sonra onu kürsüye çıkarır."

3. MÜFREDATIN SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİ: ÇOCUĞUN ZİHNİNE KURULAN İLK KARAKOL

Epistemik kolonizasyonun en sessiz, en sabırlı, en uzun vadeli cephesi okuldur. Çünkü okul yalnız ders anlatmaz; insanın dünyaya hangi yükseklikten, hangi korkuyla, hangi kelimelerle, hangi suskunlukla bakacağını da öğretir. Çocuk sınıfa girdiğinde önünde yalnız kara tahta, sıra, defter, öğretmen, zil ve kitap yoktur; devletin hafıza düzeni, toplumun ahlâk anlayışı, iktidarın makbul vatandaş tarifi, ailenin korkuları, müfredatın görünmez sınırları ve sınav ekonomisinin demir kafesi de onunla birlikte sınıfa girer. Çocuk daha doğru düzgün kendi sorusunu kurmadan, hangi soruların ayıp, hangilerinin gereksiz, hangilerinin tehlikeli, hangilerinin "müfredat dışı" olduğunu öğrenir. İşte epistemik kolonizasyon burada başlar: Çocuğun aklına bilgi vermeden önce, merakının etrafına tel örgü çekilir. Sonra bu tel örgünün adına disiplin denir, saygı denir, millî terbiye denir, ahlâk denir, başarı denir. Zavallı çocuk da bu kelimelerin parlaklığı içinde kendi zihninin ilk kırık camını fark edemez.

Müfredat masum değildir. Hangi olayın tarih, hangi olayın dipnot; hangi kişinin kahraman, hangisinin hain; hangi düşüncenin felsefe, hangisinin sapma; hangi inancın ahlâk, hangisinin tehdit; hangi dilin zenginlik, hangisinin sorun; hangi yoksulluğun kader, hangisinin politik sonuç olarak anlatılacağı müfredatın kalbinde belirlenir. Ders kitabı yalnız bilgi taşımaz, meşruiyet dağıtır. Bir çocuğa tarih anlatırken aslında ona kimden utanacağını, kimle gurur duyacağını, kimin acısını duyacağını, kimin acısının üstünden hızlıca geçeceğini de öğretirsiniz. Coğrafya dersi yalnız dağları, ovaları, nehirleri anlatmaz; toprağın nasıl sevilleceğini, doğanın nasıl görüleceğini, derenin canlı mı kaynak mı, ormanın varlık mı hammadde mi sayılacağını da sezdirir. Vatandaşlık dersi yalnız anayasa maddesi öğretmez; yurttaşın devlete mi, devletin yurttaşına mı hesap vereceği sorusunu çocuğun zihninde ya açar ya kapatır. Din dersi yalnız inancı anlatmaz; vicdanı mı büyütecek, itaati mi kutsayacak, orada belli olur. Edebiyat dersi yalnız şiir okutmaz; bir çocuğun kendi iç sesinden utanıp utanmayacağını da belirler. Matematik bile yalnız sayı değildir; doğru düşünmenin, tutarlılığın, delilin, ölçünün, zihinsel dürüstlüğü terbiyesidir. Ama kötü eğitim matematiği bile soru çözme fabrikasına çevirir, akli cetvele bağlar, çocuğun kavrayışını test kitaplarının plastik kokusuna hapseder.

Epistemik kolonizasyon okulda önce merakı ehlileştirir. Çocuk soru sorar; öğretmen bazen iyi niyetle, bazen yorgunlukla, bazen korkuyla, bazen sistemin dar zamanıyla o soruyu keser: "Şimdi sırası değil." Bu cümle küçük görünür, fakat bir medeniyet yarasıdır. Çünkü çocuk sorusunun sırası gelmediğinde, zamanla kendi zihninin de sırasının gelmeyeceğini öğrenir. Daha sonra sınav gelir. Sınav, ölçme aracı olmaktan çıkar, varlık rejimine dönüşür. Çocuk artık öğrenmek için değil, elenmemek için çalışır. Bilgi, merakın gıdası olmaktan çıkar, rekabetin mühimmatı olur. Defterdeki cümle hayatla bağını kaybeder, optik forma doğru yürür. Bir ülkenin çocukları on iki yıl boyunca doğru şıkkı bulmayı öğrenip doğru soruyu kurmayı öğrenemiyorsa, orada eğitim değil, epistemik kısırlaştırma vardır. Test tekniği gelişir, muhakeme kası zayıflar. Ezber güçlenir, itiraz küçülür. Çocuk başarılı olur, ama zihni uysallaşır. Aile sevinir, sistem memnun kalır, piyasa dersane faturalarını toplar; ama toplum düşünme kabiliyetinden biraz daha eksilir.

Müfredatın sömürgeleştirilmesi yalnız içerikle ilgili değildir; okulun ritüelleri de bilgi rejiminin parçasıdır. Sıra düzeni, zil sesi, yoklama, tören, kıyafet, sus işareti, öğretmenin kürsüdeki yeri, öğrencinin beden dili, tahtanın önündeki hiyerarşi, sınavdaki sessizlik; bütün bunlar çocuğa görünmez bir siyaset öğretir. Elbette her düzen kötü değildir; okulun bir ritmi, bir emeği, bir ciddiyeti olmalıdır. Fakat düzen, düşüncenin kabuğu olmaktan çıkıp düşüncenin gardıyanı hâline gelirse, orada disiplin çürür. Çocuk başını kaldırdığında öğretmenin gözünde bir tehdit değil, bir ihtimal görmelidir. Heterobilim Okulu'nun pedagojik ilkesi burada sert ve berraktır: Çocuk başını indirmesin, sorusunu kaldırsın. Dîni ders hafızayı ezberle doldurmak için değil, ahlâkı muhasebeye çağırarak için vardır. Seküler ders tören duygusunu cilalamak için değil, muhakemeyi diri tutmak için vardır. Eğitim, çocuğu itaatkâr bir memur adayı yapmak için değil, hakikatin önünde eğilmeyen bir insan yapmak için anlamlıdır.

Türkiye'de okul, çoğu zaman devlete yakın durmayı ahlâk, büyüklerin sözünü kesmemeyi edep, ezberi çalışkanlık, susmayı saygı, soru sormayı ukalâlık gibi öğretmiştir. Bu yalnız bugünün meselesi değildir; eski devlet aklının da, yeni iktidar dillerinin de sevdiği bir alışkanlıktır. Çocuk, evde "başımıza iş alma" cümlesini duyar, okulda "müfredatta yok" cümlesini duyar, televizyonda "millî hassasiyet" cümlesini duyar, sınavda "tek doğru cevap" mantığını öğrenir. Sonra büyüyünce çok şaşırıyoruz: Niçin gençler risk almıyor, niçin yurttaş hakkını aramıyor, niçin akademisyen dikenli cümle kurmuyor, niçin toplumun büyük kısmı hakikati duysa bile gereğini yapmıyor? Çünkü çocuklukta zihne yüklenen küçük korkular büyüyünce siyasal karaktere dönüşür. Her korkak toplumun arkasında biraz kötü müfredat, biraz suskun aile, biraz hizalanmış öğretmen, biraz törenle uyuşturulmuş okul avlusu vardır.

Müfredatın epistemik kolonizasyonu tarih dersinde daha çıplak görünür. Tarih, bir toplumun kendine anlattığı büyük masaldır; ama iyi tarih masal değil, muhasebedir. Kötü tarih, kahraman üretir, düşman üretir, zafer üretir, mağduriyet üretir; fakat vicdan üretmez. Çocuğa yalnız zafer anlatılırsa, çocuk yenilenlerin

yüzünü görmez. Yalnız mağduriyet anlatılırsa, çocuk kendi tarafının suçunu duyamaz. Yalnız devlet anlatılırsa, halkın kırılan kemiği görünmez. Yalnız savaş anlatılırsa, barışın emek istediği unutulur. Yalnız büyük adamlar anlatılırsa, kadınlar, çocuklar, işçiler, köylüler, azınlıklar, sürgünler, suskunlar, mezarlıklar tarihin dışına itilir. Epistemik kolonizasyon, tarihi bir hafıza alanı olmaktan çıkarıp kimlik tahkimatına dönüştürür. Böyle yetişen çocuk, geçmiş anlamaz; geçmişle hizalanır. Hâlbuki tarih, çocuğun eline bayrak kadar ayna da vermelidir. İnsan aynasız büyürse, kendi yüzündeki kiri düşmanın gölgesi sanır.

Din ve ahlâk eğitimi de bu işgalin en hassas alanlarından biridir. Din dersi çocuğun vicdanını inceltebilir, varoluşunu derinleştirebilir, merhamet duygusunu büyütebilir, adalet fikrini diri tutabilir. Ama aynı ders, kötü kurulduğunda, çocuğa soru sormaktan korkmayı, otoriteyi kutsamayı, kader ile haksızlığı karıştırmayı, sabır ile boyun eğmeyi birbirine bulaştırmayı da öğretebilir. Çocuk Tanrı'yı hür vicdanın ufku olarak değil, sürekli izleyen bir korku memuru olarak öğrenirse, onun ruhunda ahlâk değil, iç polis büyür. Heterobilim Okulu açısından dinî eğitim, çocuğun başını eğmek için değil, kalbini ve aklını aynı anda uyandırmak için vardır. Bir din dersi çocuğa yoksulun hakkını, yetimin yüzünü, kamunun malını, zulmün karşısında susmanın günahını, doğaya merhametin ibadet değerini öğretmiyorsa, orada din değil, ritüelci uyuşma öğretiliyordur. Böyle eğitimden dindar insan değil, itaatkâr görüntü çıkar.

Fen ve sosyal bilimler tarafında ise başka bir sorun belirir: Bilgi, hayatla bağından koparılır. Çocuk fizik öğrenir ama yaşadığı binanın kolonunu sorgulamaz. Biyoloji öğrenir ama dereye dökülen zehrin yaşamla ilişkisini kurmaz. Coğrafya öğrenir ama kent rantının toprağı nasıl yuttuğunu görmez. Matematik öğrenir ama enflasyon rakamıyla pazar filesi arasındaki ahlâkî farkı hesaplamaz. Edebiyat öğrenir ama kendi mahallesindeki yalnızlığı cümleye çeviremez. Felsefe görürse bile çoğu zaman sınavlık isimler ve tanımlar arasında boğulur; düşüncenin ateşi değil, kavramın kabuğı kalır. Oysa eğitim hayatı açıklamak için vardır. Ders, çocuğun yaşadığı sokağı dokunmuyorsa, yalnız sayfada kalıyorsa, orada bilgi cansızlaşır. Cansız bilgi de iktidarlar için tehlikeli değildir. İktidar düşünen çocuktan korkar, test çözen çocuktan değil.

Öğretmenin konumu bu yüzden belirleyicidir. Kötü sistemde öğretmen de mağdurdur; dosyalar, performans baskısı, tayin korkusu, veli baskısı, idare baskısı, düşük ücret, müfredat yetiştirme telaşı ve siyasal iklim arasında sıkışır. Ama yine de sınıfta küçük bir özgürlük adası kurma ihtimali vardır. Bazen bir öğretmenin "Bu soruyu sevdim" demesi, çocuğun zihninde yıllarca sürececek bir aydınlık açar. Bazen bir öğretmenin "Bunu tartışalım" demesi, müfredatın kapattığı pencereden hava sokar. Bu yüzden epistemik kolonizasyon öğretmeni de terbiye etmeye çalışır. Öğretmen yalnız ders anlatan kişi değildir; devlet ile çocuk arasındaki en kritik eşiktir. Eğer öğretmen yalnız emir ileten memura dönüşürse, çocuk devleti bilgi sanır. Eğer öğretmen hakikate sadakat gösterirse, çocuk ilk kez otorite ile doğruluğun aynı şey olmadığını fark eder. Bu fark, bir ülkenin geleceğini değiştirebilir. Küçük görünür ama büyük iştir; bazı devrimler tebeşir tozuyla başlar.

Müfredatın sömürgeleştirilmesi, toplumun geleceğinin sömürgeleştirilmesidir. Çünkü çocuk, bugünün küçük insanı değil, yarının hakikat taşıyıcısıdır. Onun zihnine korku koyarsanız, yarın mahkemede korkak hâkim, üniversitede ürkek akademisyen, medyada hizalı gazeteci, bürokraside vicdansız memur, siyasette ezberci yurttaş, evde suskun ebeveyn olarak geri döner. Onun zihnine soru koyarsanız, yarın yalnız meslek sahibi değil, muhakeme sahibi insan kazanırsınız. Epistemik kolonizasyon çocuğun sorusunu hedef alır; çünkü soran çocuk büyüyünce hesap soran yurttaş olur. Heterobilim Okulu için eğitim, bilgi aktarma işi değil, haysiyet inşa etme işidir. Çocuk başını kaldırdığında yalnız öğretmeni görmemeli; dünyanın değiştirilebilir olduğunu da sezmelidir.

Filozof Kirpi: "Bir ülkenin işgali haritada değil, çocuğun defterinde başlar; soru işareti silinmişse bayrak direği bile biraz eğridir."

4. ÜNİVERSİTENİN TERBİYESİ: AKADEMİNİN BİLGİ FABRİKASINDAN İTAAT ATÖLYESİNE DÖNÜŞMESİ

Üniversite, bir toplumun aklını yalnız eğiten değil, onu gerektiğinde kendi iktidarına karşı da savunması gereken en tehlikeli kurumdur. Tehlikelidir; çünkü iyi üniversite, devlete güzel rapor yazan, sermayeye parlak proje sunan, medyaya makul uzman veren, öğrenciye diplomalı itaat öğreten bir bina değildir. İyi üniversite, toplumun uykusuna çomak sokar. Resmî yalanın üstüne soru işareti koyar. Güçlülerin kurduğu kavramları söker, mahkemenin soğuk gerekçesinde saklanan siyasal kokuyu alır, istatistik tablosunun altında ezilen pazarcı kadının file sesini duyar, baraj raporunun kenarına derenin boğazındaki çamuru yazar. Üniversite bunu yapmadığında hâlâ ders yapılabilir, sempozyum düzenlenebilir, makale yayımlanabilir, doçentlik dosyaları kabarabilir; fakat hakikat üretiminin ateşi sönmüşse, geriye akademik dekor kalır. Mermer koridor, cübbeli tören, İngilizce başlık, atıf indeksi, proje afişi; hepsi durur. Ama düşünce gitmiştir. Geride yalnız kariyerin ayak sesi kalır.

Epistemik kolonizasyonun üniversitedeki ilk hamlesi, akademisyenin cümlesine korku bulaştırmaktır. Korku her zaman kapıya polis dayanmasıyla başlamaz. Bazen jüri odasında başlar, bazen bölüm kurulunda, bazen rektörlük yazısında, bazen bir fon başvurusunun satır arasında, bazen öğrencinin kaydettiği derste, bazen sosyal medyada başlatılacak bir linç ihtimalinde, bazen kadro ilanının görünmez şartlarında. Akademisyen yavaş yavaş hangi kelimeyi kullanmayacağını öğrenir. "Devlet" yerine "kurumsal yapı", "baskı" yerine "sınırlılık", "tasfiye" yerine "yeniden yapılanma", "hukuksuzluk" yerine "uygulama farklılığı", "otoriterleşme" yerine "merkezleşme eğilimi" der. Dil incelir gibi görünür, ama aslında omurgası alınır. Akademik nezaket çoğu zaman korkunun smokin giymiş hâline dönüşür. Böylece üniversite kaba sansüre uğramadan kendi kendini budamaya başlar. En acısı da budur: Makas dışarıdan gelmez, akademisyenin zihnine yerleşir.

Türkiye'de üniversite uzun zamandır devlet aklının göz hapsindedir. Bu, yalnız bugünün meselesi değildir; geçmişten bugüne değişen iktidarların çoğu üniversiteyi özgür aklın yuvası olarak değil, kontrol edilmesi gereken bir risk alanı olarak görmüştür. Kimi dönemlerde resmî ideoloji cübbeye talimat vermiştir, kimi dönemlerde güvenlikçi devlet üniversite kapısında nöbet tutmuştur, kimi dönemlerde piyasacı akıl bilgiyi projeye, performansa, fon çıktısına, uluslararası sıralamaya çevirmiştir, kimi dönemlerde muhafazakâr iktidar akademiye ahlâk ve millîlik adına hizaya çağırmıştır. Kılık değişmiştir, ama niyet çoğu zaman aynıdır: Üniversite düşünsün, fakat sınırı bilsin. Eleştirsün, fakat rejimin kemiğine dokunmasın. Araştırsın, fakat bulduğu şey iktidarın huzurunu kaçırmamasın. Öğrenci yetiştirsün, fakat o öğrenci soru sormayı fazla ciddiye almasın. Bu yüzden Türkiye'de üniversite tarihi, yalnız bilimsel üretimin değil, aklın terbiye edilme girişimlerinin de tarihidir.

Rektörlük meselesi burada yalnız idarî bir başlık değildir; üniversitenin ruhuna kimin bekçilik edeceği meselesidir. Rektör bir akademik topluluğun içinden, onun güveniyle, onun tartışmasıyla, onun çoğul aklıyla yükselmiyorsa, yukarıdan inen her atama üniversitenin zihnine küçük bir çivi çakar. O çivi bazen hemen kanatmaz; fakat zamanla bütün duvarı tutar. Rektör artık üniversitenin özerkliğini devlete karşı savunan kişi olmaktan çıkıp, devletin beklentisini üniversiteye tercüme eden aracıya dönüşürse, kampüsün havası değişir. Bölüm başkanları konuşurken ölçer, dekanlar imza atmadan önce havayı koklar, hocalar dersin kapısını kapatırken bile dışarıdaki kulağı hisseder, öğrenciler kulüp etkinliği düzenlerken izin dilinin labirentine düşer. Üniversitenin özerkliği yalnız hukuk metninde kaybolmaz; günlük beden hareketlerinde, fısıltının tonunda, e-postanın cümle yapısında, kurul tutanağının ürkek kelimelerinde kaybolur.

Akademik tasfiye, epistemik kolonizasyonun en sert biçimlerinden biridir. Bir hocayı üniversiteden atmak, yalnız bir kişiyi işinden etmek değildir; onun öğrencileriyle kuracağı düşünce zincirini, yazacağı kitabı, açacağı dersi, yöneteceği tezi, soracağı rahatsız edici soruyu, yetiştireceği itaatsiz aklı da geleceğin içinden söküp almaktır. Tasfiye edilmiş her akademisyenin ardından boş kalan oda yalnız bir çalışma masası değildir; toplumun düşünme ihtimalinde açılmış küçük bir mezardır. Üstelik tasfiyenin etkisi yalnız tasfiye edilenlerle

sınırlı kalmaz. Geride kalanlar için daha derin bir mesaj üretir: "Bak, fazla yaklaşma, fazla yazma, fazla imzalama, fazla düşünme." Böylece bir kişinin başına gelen, yüz kişinin diline kelepçe olur. Akademide otosansür dediğimiz şey biraz da budur; başkasının cezasını kendi cümlede önceden uygulamak.

Fon ve proje rejimi de daha kibar bir terbiye biçimidir. Üniversiteye doğrudan "şunu araştırma" demek bazen kaba kaçır. Onun yerine hangi araştırmaya para verileceği, hangi başlığın stratejik alan sayılacağı, hangi konunun kalkınma, güvenlik, teknoloji, verimlilik, rekabet, inovasyon, millî hedef gibi parlak kelimelerle ödüllendirileceği belirlenir. Böylece akademisyen yasaklanmadan yönlendirilir. Para nereye akıyorsa, akıl da çoğu zaman oraya eğilir. Elbette fon almak suç değildir; araştırma maddî kaynak ister. Fakat fon düzeni, eleştirel düşünceyi kurutacak şekilde kurulmuşsa, akademi hakikati değil, çağrı metnini izlemeye başlar. Bir toplumda yoksulluk, emek sömürsü, hukuk çürümesi, çevre talanı, medya tekelleşmesi, dinî meşruiyet üretimi, çocuk yoksunluğu, şehir yağması yeterince fon bulamıyor; ama iktidarın sevdiği teknolojik vitrini besleyen konular parlatılıyorsa, orada bilgi ekonomisi değil, hakikat diyetine alınmış akademi vardır.

Endeks ve yayın baskısı ise küresel epistemik kolonizasyonun laboratuvarıdır. Akademisyen artık yalnız düşünce üretmez, puan üretir. Makale, hakikatin taşıyıcısı olmaktan çıkar, akademik kariyerin barkoduna dönüşür. Dergi sıralaması, atıf sayısı, etki faktörü, indeks, proje çıktısı, performans kriteri; bunlar tek başına şeytan değildir, ama düşüncenin yerine geçtiklerinde üniversitenin kalbini kemirirler. Bir ülkede akademisyen kendi toplumunun en yakıcı meselesini kendi dilinde derinlemesine yazmak yerine, uluslararası veri tabanında görünecek steril bir konuya yönelmek zorunda kalıyorsa, orada epistemik bağımlılık vardır. İngilizce yazmak elbette suç değildir; fakat kendi dilinde düşünemeyen, kendi halkının acısına kavram üretemeyen, kendi ülkesinin karanlığını teorik cesaretle açamayan akademi, ithal kavramların gümrük memurluğunu yapmaya başlar. Dışarıdan modern görünür, içeride kekremsi bir yoksulluk büyür.

Üniversitenin piyasalaşması da bu tablonun bir başka yüzüdür. Öğrenci artık hakikat yolcusu değil, müşteri; bölüm artık düşünce ocağı değil, marka; hoca artık kamusal akıl işçisi değil, hizmet sağlayıcı; diploma artık bilgi belgesi değil, istihdam fişi gibi görülür. Kampüsün duvarına büyük hedefler yazılır, girişimcilik merkezleri açılır, kariyer günleri düzenlenir, parlak broşürler basılır; fakat öğrencinin "Bu düzen kimin işine yarıyor?" diye sormasına pek heves edilmez. Piyasa, üniversiteye girdiğinde her zaman kaba saba girmez; sponsorlu etkinlik, proje ortaklığı, sektör buluşması, inovasyon dili, başarı hikâyesi, mezun ağı gibi sevimli kılıklarla gelir. Bunların hepsi bütünüyle kötü değildir; üniversite hayattan kopuk bir manastır da olmamalıdır. Fakat piyasa üniversitenin aklını satın alırsa, düşünce kâr-zarar cetvelinin yanında mahcup kalır. Üniversite toplumun vicdanı olmaktan çıkıp sektörün insan kaynağı deposuna dönüşür.

Öğrenci bu düzenin hem mağduru hem de gelecekteki taşıyıcısıdır. Üniversiteye gelen genç, çoğu zaman yorgun bir sınav savaşından çıkmıştır. Merakını test kitaplarında aşındırılmış, hayatını sıralama puanına bağlamış, ailesinin ekonomik kaygısını omuzlarına yüklemiş, geleceksizlik duygusuyla erkenden yaşlanmış. Üniversite ona nefes aldırması gerekirken, çoğu zaman yeni bir rekabet, yeni bir korku, yeni bir CV telaşı verir. Kulüp kurarken izin kovalar, pankart açarken disiplin soruşturmasını düşünür, derste konuşurken hocanın ve arkadaşlarının siyasal refleksini tartar, sosyal medyada yazarken ekran görüntüsünün gelecekte karşısına çıkıp çıkmayacağını hesaplar. Böyle bir gençten düşünce cesareti beklemek kolaydır, ama ona güvenli düşünme alanı açmadan bu beklenti biraz ahlâksızdır. Üniversite, öğrencinin yalnız meslek öğrendiği yer değil, korkmadan yanılmayı, tartışmayı, itiraz etmeyi, delil istemeyi, otoriteyle mesafe kurmayı öğrendiği yer olmalıdır. Bunlar yoksa diploma alınır, fakat zihinsel yurttaşlık eksik kalır.

Akademik jargon da ayrı bir kolonizasyon aracıdır. Bazı hocalar bilerek ya da bilmeyerek dili bir iktidar duvarına çevirir. Öğrenci anlamadığında kendi aklından şüphe eder. Oysa çoğu zaman sorun öğrencide değil, bilginin kibirli sunumundadır. Kötü akademi, anlaşılmaçlığı derinlik sanır. Kavramları sis makinesi gibi kullanır.

Halkın yaşadığı açık acıyı, kimsenin anlamadığı cümlelerle yeniden ambalajlar. Böylece akademik bilgi topluma inmez; kendi küçük zümresinin içinde dolaşır, kokar, ağırlaşır, sonunda steril bir iktidar oyununa dönüşür. Heterobilim Okulu'nun akademik kibirle kavgası buradan gelir. Derinlik elbette kolay anlaşılacak zorunda değildir, ama derinlik ile karanlık aynı şey değildir. Bazı metinler zor olduğu için değil, hakikati sakladığı için anlaşılmazdır. Gerçek düşünce bazen dikenlidir, bazen ağırdır, bazen yorucudur; ama okuru aşağılamaz. Onu çağırır, zorlar, terletir, fakat kapının önünde köpek gibi bekletmez.

Üniversitenin terbiyesi, yalnız içerideki hocaları ve öğrencileri değil, bütün toplumu etkiler. Çünkü üniversite susarsa medya daha kolay yalan söyler. Üniversite susarsa mahkeme dili daha az sorgulanır. Üniversite susarsa müfredat daha rahat hizalanır. Üniversite susarsa şehir yağması teknik raporla aklanır. Üniversite susarsa dinî söylemin iktidarla kurduğu ilişki daha az değişir. Üniversite susarsa yoksulluğun yapısal sebepleri yerine ahlâk masalları anlatılır. Üniversite susarsa toplum, uzman diye ekrana çıkarılan kravatlı ezbercilerin insafına kalır. Bu yüzden üniversitenin çöküşü yalnız akademik bir mesele değildir; kamusal aklın savunma hattının düşmesidir. Bir ülkenin üniversiteleri hakikate sadık değilse, o ülkede en gelişmiş laboratuvarlar bile biraz karanlıktır.

Epistemik kolonizasyon, üniversiteyi kapatmak zorunda değildir; onu içeriden uslu hâle getirmesi yeterlidir. Akademisyen konuşur ama ölçerek, öğrenci öğrenir ama korkarak, rektör yönetir ama yukarı bakarak, jüri karar verir ama iklim koklayarak, dergi yayımlar ama riskten kaçarak, sempozyum yapılır ama hakikatin etrafından dolaşarak. Böyle bir üniversite ölü değildir, daha kötüsü, yarı canlıdır. Nefes alır, fakat direnmez. Ders yapar, fakat sarsmaz. Diploma verir, fakat haysiyet üretmez. Heterobilim Okulu bu yüzden üniversiteye düşman değil, üniversitenin düşürülmüş hâline düşmandır. Çünkü hakiki üniversite, bilginin devlete, piyasaya, cemaate, partiye, kariyere ve korkuya karşı haysiyetini savunan yerdir. Eğer üniversite bunu yapmıyorsa, adı üniversite kalır, ruhu memuriyet dairesine döner.

Filozof Kirpi: "Üniversitenin kapısına kilit vurmamak zorbalıktır; hocanın cümlesine içeriden kilit takmak ise daha rafine bir sömürgeciliktir."

5. MEDYA, PROPAGANDA VE KAMUOYU MÜHENDİSLİĞİ: HAKİKATİN GÜRÜLTÜYLE BOĞULMASI

Medya, bir toplumun yalnız haber aldığı yer değildir; neye öfkeleneyeceğini, neyi unutacağını, hangi acının büyütüleceğini, hangi suçun küçük puntolarla geçirileceğini, hangi yüzün sürekli gösterileceğini, hangi cesedin görünmez kalacağını da öğrendiği büyük kamusal aynadır. Fakat ayna yamultulmuşsa, toplum kendi yüzünü değil, ona gösterilmek istenen yüzü görür. Epistemik kolonizasyonun medya ayağı tam burada çalışır. Sansür bazen haberi tamamen yasaklar, evet; ama daha kurnaz zamanlarda haberi yasaklamaz, onu gürültüye boğar. Ekran susmaz, aksine durmadan konuşur. Yorumcular bağırır, alt yazılar akar, son dakika şeritleri döner, tartışma programları gece yarısına kadar sürer, sosyal medya köpürür, herkes bir şey söyler. Fakat bütün bu konuşma bolluğunun içinde hakikat incelikler, bağlam kaybolur, hafıza yorulur, yurttaşın dikkat kası sakatlanır. Gürültü, modern sansürün en parlak kıyafetidir. Klasik sansür karanlıkla çalışırdı; yeni sansür projektör ışığıyla kör eder.

Epistemik kolonizasyon medyada önce gündemi ele geçirir. Bir ülkede insanlar neyin önemli olduğunu kendileri belirleyemiyorsa, orada kamuoyu özgür değildir. Gündem, yalnız haber sıralaması değildir; toplumsal hafızanın günlük menüsüdür. Hangi mesele manşete çıkarılacak, hangisi üçüncü sayfanın kenarında çürüyecek, hangi yolsuzluk teknik ayrıntıya boğulacak, hangi hak ihlâli "güvenlik" başlığıyla paketlenilecek, hangi ekonomik kriz "küresel dalga" diye yumuşatılacak, hangi çocuk ölümü bireysel ihmale indirgenecek, hangi çevre talanı "yatırım" diye süslenilecek; medya burada yalnız aktarıcı değildir, anlam üreticisidir. Haberin başlığı, kullanılan fiil, seçilen fotoğraf, davet edilen uzman, kesilen görüntü, unutulmuş arka

plan, sorulmayan soru; hepsi bilgi rejiminin parçasıdır. Bir olayın nasıl anlatıldığı, çoğu zaman olayın kendisi kadar belirleyicidir. Çünkü toplum olaylara çıplak bakmaz; haber dilinin giydirdiği elbiseyle bakar.

Medya sahipliği bu işin çıplak damarlarından biridir. Gazete patronunun, televizyon sahibinin, reklam verenin, kamu ihalesinin, banka kredisinin, vergi cezasının, lisans izninin, resmî ilan dağıtımının ve siyasal yakınlığın aynı ağ içinde dolaştığı yerde gazetecilik yalnız meslekî cesaretle açıklanamaz. Haberin kaderi çoğu zaman editör masasından önce holding toplantısında belirlenir. Gazeteci haberi yazarken yalnız hakikati değil, patronun ihalesini, kanalın cezasını, reklam gelirini, Ankara'dan gelecek telefonu, sosyal medyada başlatılacak linç, mahkeme koridorunu ve işsiz kalma ihtimalini de düşünür. Bu kadar çok gölge, bir cümle üstüne düşerse o cümle elbette solar. Gazeteci korkak olduğu için değil sadece; sistem cesareti pahalı, itaati ucuz hâle getirdiği için haber eksilir. Medya düzeni gazetecinin kalemini kırmaz bazen; kalemin ucuna geçim derdi bağlar. O bağ, kırılmayan kalemde daha tehlikelidir.

RTÜK cezaları, soruşturmalar, erişim engelleri, dava tehditleri, ilan kesintileri, kanal kapatma imaları ve sosyal medya düzenlemeleri bu kolonizasyonun hukukî-bürokratik duvarını kurar. Burada mesele yalnız "şu haber yapılamadı" değildir; daha derin bir şey olur. Haber yapılmadan önce haberin korkusu yapılır. Editör toplantısında "Bunu verirsek ne olur?" sorusu, "Bu doğru mu?" sorusunun önüne geçer. Gazeteci haberi değil, haberin başına açacağı işi tartmaya başlar. İşte oto-sansür böyle doğar. Devletin her gün telefon etmesine gerek kalmaz; medya kuruluşu kendi içinde küçük bir devlet kurar. Haber odasında görünmez bir memur dolaşır. Kimse onu görmez, ama herkes onun neye kızacağını tahmin eder. Böylece basın özgürlüğü yalnız ceza listelerinde değil, cümlelerin kurulma biçiminde de kaybedilir. Bazı ülkelerde gazeteciler susturulur; bazı ülkelerde gazeteciler konuşur gibi yaparak susturulur. İkincisi daha zarif, daha zehirli, daha uzun ömürlüdür.

Propaganda artık yalnız kaba sloganla çalışmıyor. Eski propaganda "lider haklıdır" diye bağırırdı; yeni propaganda daha karmaşık davranır. Şüphe üretir, dikkat dağıtır, yorgunluk yayar, karşı tarafı kirletir, gerçeği çamura bulayıp herkesin elini kirli gösterir. Bir yolsuzluk iddiası ortaya çıktığında, hemen karşı iddia üretilir. Bir hukuk ihlâli konuşulurken, başka bir dönemden başka bir ihlâl çıkarılır. Bir ekonomik veri tartışılırken, "dış güçler", "küresel kriz", "algı operasyonu", "sabır", "fedakârlık" gibi kelimeler sahneye sürülür. Amaç her zaman insanları ikna etmek değildir; bazen amaç, kimsenin ikna olamayacağı kadar bulanık bir ortam yaratmaktır. Hakikatin netleşmesi engellenir. Yurttaş sonunda "Hepsi aynı", "Kim doğru söylüyor belli değil", "Bunlar siyasi kavga", "Ben anlamam" diyerek geri çekilir. İşte propaganda zaferini burada kazanır: İnsanları kendi yalanına inandırmadan da hakikatten vazgeçirebilir.

Televizyon tartışmaları bu anlamda modern kamuoyunun sirki hâline gelmiştir. Masanın etrafında birkaç kişi oturur, hepsi birbirinin sözünü keser, ses yükselir, yüzler gerilir, ekran ikiye, üçe, dörde bölünür, altta kışkırtıcı bir soru akar. İzleyici tartışma izlediğini sanır, oysa çoğu zaman düşüncenin parçalanışına tanık olur. İyi tartışma kavramı açar, delil ister, karşı tarafı dinler, meseleyi derinleştirir. Kötü tartışma ise hakikati horoz dövüşüne çevirir. Türkiye'de ekranların büyük kısmı bu dövüş estetiğinden beslenir. Çünkü öfke reyting getirir, bağırarak düşünmekten ucuzdur, kutuplaşma reklam arası satılabilir bir duygudur. Böylece kamuoyu aydınlanmaz; hararetlenir. Hararet akıl sanılır. Oysa ateş her zaman ışık vermez; bazen yalnız duman üretir. Duman da hakikatin gözünü yakar.

Sosyal medya bu düzenin hem kırılma imkânı hem de yeni tuzağıdır. Bir yandan ana akım medyanın sakladığı görüntüler, belgeler, tanıklıklar, bağımsız gazeteciler, yurttaş haberciliği ve alternatif sesler sosyal medya sayesinde dolaşıma girebilir. Bu önemlidir; çünkü hakikat bazen büyük stüdyodan değil, titreyen bir telefon kamerasından gelir. Ama öte yandan sosyal medya, epistemik kolonizasyonun daha hızlı, daha parçalı, daha saldırgan biçimlerini de üretir. Trol orduları, bot hesaplar, linç kampanyaları, sahte belgeler, kırılmış videolar, manipülatif etiketler, organize itibarsızlaştırma, algoritmik görünürlük oyunları ve öfke ekonomisi, hakikatin yolunu çamura çevirir. İnsanlar habere değil, reflekslere tepki vermeye başlar. Önce

öfkelenir, sonra bakar. Önce paylaşır, sonra düşünür. Hız, muhakemenin yerine geçer. Bu çağda yalanın en büyük yardımcısı cehalet değil, aceledir.

Kamuoyu mühendisliği, medya ile siyasetin en karanlık nikâhıdır. Burada toplumun yalnız kanaati değil, duygusal iklimi de yönetilir. Korku, gurur, mağduriyet, öfke, beka endişesi, dinî hassasiyet, millî onur, güvenlik paniği, ekonomik sabır, lider bağlılığı; bütün bu duygular medya diliyle tekrar tekrar işlenir. Her gün küçük dozlarda verilir. Toplum fark etmeden belli reflekslere alıştırılır. Bazı kelimeler duyulduğunda otomatik öfke, bazı yüzler görüldüğünde otomatik nefret, bazı semboller belirdiğinde otomatik sadakat devreye girer. Bu, Pavlov'un köpeğinden daha sofistike bir siyasal laboratuvardır. Yurttaş haber izlediğini zanneder; aslında duygusal kasları eğitilir. Bir süre sonra olaylara düşünerek değil, şartlandırılmış reflekslerle tepki verir. Epistemik kolonizasyonun medya ayağı, insanın muhakemesinden önce sinir sistemine ulaşır. Bu yüzden çok etkilidir.

Medyanın en ağır suçlarından biri de unutturma hızıdır. Bir ülkede her skandal birkaç gün içinde yenisiyle örtülüyorsa, orada yalnız haber akışı hızlı değildir; hafıza düzeni çürümüştür. Bugün bir çocuk ölür, yarın bir yolsuzluk dosyası çıkar, ertesi gün bir deprem raporu konuşulur, sonra bir belediye operasyonu, ardından bir magazin köpüğü, sonra bir dış politika krizi, sonra bir futbol kavgası. Her şey üst üste biner. Hiçbir şey tam konuşulmaz. Dosyalar açılır, kapanmaz; öfkeler parlar, örgütlenmez; acılar görünür, fakat sonuç üretmez. Medya burada mezarlık bekçisi gibi davranır: Her hakikatin üstüne yeni bir gündem toprağı atar. Toplum yas tutamaz, hesap soramaz, bağlam kuramaz. Sürekli şimdiki zamanın gürültüsünde yaşar. Hafıza kısa devre yapınca iktidar rahatlar. Çünkü hesap sormak için hatırlamak gerekir. Hatırlayamayan toplum, öfkelenir ama iz süremez.

Ekonomi haberleri epistemik kolonizasyonun en teknik ama en yakıcı sahalarından biridir. Enflasyon, işsizlik, büyüme, faiz, bütçe açığı, döviz, vergi, ücret, kira, borç; bunlar yalnız rakam değildir, insanların sofrasındaki ekmeğin, çocuğun beslenme çantasının, emeklinin pazar filesinin, işçinin ayakkabısının, kiracının uykusunun dilidir. Medya bu rakamları iktidarın hoşuna gidecek şekilde çerçevelediğinde, yoksulluğun adı değişir. Geçim sıkıntısı "fedakârlık", hayat pahalılığı "küresel etki", gelir adaletsizliği "piyasa şartı", kamusal israf "yatırım", vergi yükü "zorunluluk" olur. Ekranda grafikler parlar, uzmanlar teknik konuşur, ama pazarda domatesin önünde bekleyen kadının eli görünmez. Epistemik kolonizasyon burada rakamı insandan koparır. Oysa rakamın ahlâkı vardır. Bir veri, kimin sofrasını saklıyorsa o kadar eksiktir.

Dinî ve millî hassasiyetlerin medya eliyle kullanılması da ayrıca önemlidir. Bir ülkede her eleştiri "milletle saldırı", her hak talebi "dış mihrak", her yolsuzluk dosyası "algı operasyonu", her kadın itirazı "aileye tehdit", her çevre mücadelesi "kalkınma karşıtlığı", her barış talebi "güvenlik zafiyeti" diye paketleniyorsa, medya artık haber vermiyor, ideolojik savunma hattı kuruyor demektir. Bu hat çok güçlüdür; çünkü insanın en derin duygularını kullanır. Din, millet, bayrak, aile, güvenlik gibi kavramlar toplumun hassas sınırlarıdır. Medya bu sınırlara sürekli basarak düşünmeyi zorlaştırır. Yurttaşın karşısına mesele değil, kutsal alarm çıkarılır. Alarm çalınca kimse ayrıntı sormaz. İşte bu yüzden propaganda, yalnız yalan üretmez; kutsal kelimelerin arkasına saklanmış aceleci sadakat üretir.

Bağımsız gazetecilik bu karanlıkta hâlâ en önemli direnç alanlarından biridir. Ama bağımsızlık romantik bir kelime değildir; maddî, hukukî, psikolojik ve örgütsel bedelleri vardır. Reklam alamayan, dava tehdidi altında yaşayan, erişim engeliyle boğuşan, sosyal medyada linç edilen, sahada şiddet gören, ekonomik güvencesi olmayan gazeteciden sürekli kahramanlık beklemek kolaydır. Toplum hakikat istiyorsa, hakikat işçilerini yalnız bırakmamalıdır. Bağımsız medya yalnız "alternatif haber kaynağı" değildir; kamusal aklın acil servisedir. Yangın yerinde su taşıyan herkese burun kıvrıran bir toplum, sonra niçin susuz kaldığını sormasın. Heterobilim Okulu açısından burada mesele medyayı tümünden şeytanlaştırmak değil, medyanın bilgi rejimi içindeki ahlâkı

sorumluluğunu teşhir etmektir. Haber, yalnız haber değildir; yurttaşın karar verme hakkının hammaddesidir. O hammadde kirlenirse demokrasi sahte ürün verir.

Epistemik kolonizasyonun medya ayağı, hakikati yalnız saklamaz; onu yorar, parçalar, hızlandırır, köpürtür, karikatürleştirir, duygusal reflekslere böler ve sonunda toplumun elinden muhakeme hakkını alır. Medya özgürlüğü yalnız gazetecinin özgürlüğü değildir; yurttaşın gerçeklik hakkıdır. Bir toplum ne olup bittiğini doğru öğrenemiyorsa, özgür karar verdiğini sanması büyük bir yanılsamadır. Sandık başına giden insanın zihni ekran tarafından kolonize edilmişse, oy verme işlemi teknik olarak tamamlanır, ama demokratik muhakeme sakatlanmıştır. Bu yüzden medya meselesi basit bir sektör meselesi değildir; hakikatin dolaşım sistemi meselesidir. Kan kirlenirse bütün beden zehirlenir.

Filozof Kirpi: "Hakikati susturmanın en modern yolu ağzını kapatmak değil, etrafına bin mikrofon koyup sesini boğmaktır."

6. DİYANET, CEMAATLER VE DİNÎ BİLGİNİN DEVLETLEŞTİRİLMESİ

Din, insanın en çıplak yerinde başlar: korkusunda, duasında, utancında, ölüm karşısındaki titremesinde, adalet arzusunda, yetim yüzüne bakarken içinde kabaran o ince sızıda. Bu yüzden dinî bilgi, sıradan bir bilgi değildir; insanın vicdanına, anlam arayışına, ölümlü kurduğu ilişkiye, günah duygusuna, merhamet kabiliyetine ve başkasının hakkını tanıma terbiyesine dokunur. İşte tam da bu yüzden iktidarlar dinî alanı sever. Çünkü orada yalnız fikir değil, itaat üretme imkânı da vardır. Bir iktidar insanın cebine, oyuna, okuluna, mahkemesine hükmettiğinde çok şey kazanır; ama duasının diline, hutbesinin tonuna, günah ve sevap tarifine, sabır ve tevekkül anlayışına, kader yorumuna, ahlâk ölçüsüne dokunduğunda daha derin bir yere iner. Orası artık siyasal alanın dışı değildir; siyasal alanın en mahrem odasıdır. Epistemik kolonizasyon dinî bilgiye el uzattığında, insan yalnız yanlış bilgilendirilmez; vicdanı yönetilebilir hâle getirilir.

Diyanet bu meselenin Türkiye'deki en büyük kurumsal düğümüdür. Bir kurum olarak din hizmeti sunması başka şeydir, dinî bilginin merkezî devlet diliyle düzenlenmesi başka şeydir. Hutbe, vaaz, fetva, yayın, eğitim materyali, aile semineri, gençlik çalışması, Kur'an kursu, cami ağı, personel yapısı, bütçe, protokol ilişkileri ve resmî açıklamalar birlikte düşünüldüğünde Diyanet yalnız ibadet hizmeti veren teknik bir kurum olarak kalmaz; kamusal ahlâkın merkezî tercümanlarından biri hâline gelir. Sorun da burada başlar. Çünkü ahlâk, devletin memur diliyle konuşmaya başladığında, çoğu zaman güç karşısında susan, zayıf karşısında öğüt veren bir alışkanlığa dönüşür. Yoksula sabır, kadına iffet, çocuğa itaat, gence saygı, memura sadakat, halka birlik telkin edilir; ama kamu malını yiyene, hukuku büken hâkime, ihaleyle zenginleşen müteahhide, yalancı meslek edinmiş siyasetçiye, doğayı talan eden şirkete aynı sertlikte seslenilmiyorsa, orada dinî bilgi değil, seçilmiş ahlâk çalışıyordu.

Dinî bilginin devletleştirilmesi, dinin açıkça propagandaya dönüştürülmesinden daha ince bir süreçtir. Her hutbede parti adı geçmesi gerekmez. Her vaazda lider övgüsü yapılması gerekmez. Bazen mesele neyin söylenmediğinde gizlidir. Cuma hutbesinde merhamet anlatılır ama hapisteki haksızlık görünmez. Kul hakkı anlatılır ama kamu israfı isimlendirilmez. Aile anlatılır ama evin içindeki şiddet, yoksulluk, kız çocuğunun kırılan sesi yeterince duyulmaz. Sabır anlatılır ama sabrın zalimin işine yaradığı yerden söz edilmez. Tevekkül anlatılır ama tedbiri, adaleti, kurumsal sorumluluğu, liyakati, hesap vermeyi yutan sahte kadercilik teşhir edilmez. Fitne korkusu anlatılır ama zulme karşı susmanın fitnenin en çürük biçimi olduğu söylenmez. Böylece hutbe doğru kelimelerle yanlış bir dünya kurabilir. Kelimeler dindar görünür, fakat cümlelerin omurgası iktidara doğru eğilir.

Cemaat ve tarikat ağları bu tablonun başka bir katmanıdır. Dinî cemaat, tarih boyunca yalnız ibadet topluluğu değil, dayanışma, eğitim, aidiyet, yoksula destek ve manevî rehberlik alanı da olmuştur. Bunu inkâr etmek kolaycılıktır. Fakat modern Türkiye’de cemaat yapıları çoğu zaman dinî bilginin toplumsal dayanışma boyutunu aşarak kadro, yurt, okul, burs, ticaret, bürokrasi, medya, siyasal pazarlık ve kültürel nüfuz alanlarına dönüşmüştür. Burada dinî bilgi ile örgütsel sadakat birbirine karışır. Şeyhin sözü, hocanın işareti, abinin tavsiyesi, vakfın bursu, yurdun disiplini, cemaatin evliliğe, mesleğe, siyasete, oy tercihine, okuma listesine, hatta dostluk biçimine müdahalesi, genç insanın zihninde görünmez bir iç hiyerarşi kurar. Öğrenci bilgi ararken aidiyet bulur; aidiyet ararken teslimiyet öğrenir; teslimiyet öğrenirken kendi aklının sesini kısmaya başlar. Bu noktada dinî terbiye, epistemik itaat düzenine dönüşür.

Mezhepçi ve cemaatçi bilgi rejimi, hakikati çoğul arayış olmaktan çıkarıp grup sadakatının malî hâline getirir. Artık soru şudur: Bu doğru mu? değil; bu bizimkilerin işine yarar mı? Bu hak mı? değil; bu hocanın çizgisine uygun mu? Bu adil mi? değil; bu cemaatin konumunu zedeler mi? Dinî bilgi grup çıkarımının bekçiliğine zorlandığında, ahlâk içeriğini kaybeder. İnsan zulmü bile “bizden” ve “onlardan” diye tartar. Kendi mahallesinin günahını tevil eder, karşı mahallenin hatasını büyütür. Kendi büyüğünün suskunluğunu hikmet, karşı tarafın itirazını fitne sayar. Böyle bir zihinde din, Allah’a karşı sorumluluk değil, gruba karşı sadakat ölçüsüne dönüşür. Epistemik kolonizasyon burada çok derin bir tahribat yapar: İnsan hakkı hak olduğu için değil, kendi tarafına ait olduğu için savunmayı öğrenir. Bu ise dindarlık değil, kutsal ambalajlı kabileciliktir.

Dinî dilin en çok istismar edilen kavramlarından biri sabırdır. Sabır, ahlâkî derinliği olan büyük bir kavramdır; insanın felâket karşısında dağılmaması, acının içinde insan kalması, intikamın körlüğüne teslim olmaması, uzun vadeli hakikat yürüyüşüne direnç göstermesi demektir. Fakat kolonize edilmiş dinî dil sabrı çoğu zaman edilgenliğe çevirir. İşçi hakkını arar, “sabret” denir. Kadın şiddete uğrar, “yuvanı bozma” denir. Yoksul geçinemediğini söyler, “şükret” denir. Genç geleceksizliğe itiraz eder, “kader” denir. Depremde ihmalle ölenlerin ardından “takdir-i ilâhî” denir. Böylece sabır, zalimin sorumluluğunu görünmez kılan bir battaniyeye dönüşür. Oysa hakiki sabır, zulme katlanma sanatı değil, hakikat uğruna uzun yürüyüş ahlâkıdır. Heterobilim Okulu burada ayrımı keskin koyar: Sabrı güçsüze öğütleyip güçlüden hesap sormayan dil, dinî değil siyasîdir.

Tevekkül de benzer şekilde kirletilir. Tevekkül, insanın elinden geleni yaptıktan sonra varoluşu mutlak kontrol hırsına teslim etmemesi, sonucu ilâhî rahmet ve hikmet ufkunda karşılaşmasıdır. Fakat kötü dinî dil tevekkülü tedbirsizliğin, liyakatsizliğin, kurumsal çürümenin, ihmalin ve kamu suçlarının üstünü örten bir kader perdesine çevirir. Bina denetlenmez, sonra “kader” denir. Çocuk korunmaz, sonra “imtihan” denir. Kamu malı yağmalanır, sonra “nasip” denir. İnsanlar yoksullaştırılır, sonra “rıza” denir. Bu, tevekkül değil, sorumluluktan kaçanların metafizik hilesidir. Dinî kavramlar burada epistemik kolonizasyonun en tehlikeli araçlarına dönüşür; çünkü haksızlığı yalnız saklamaz, ona kutsal bir gölge de verir. Kutsal gölge altında saklanan suç, çıplak suçtan daha zor teşhir edilir. Çünkü ona dokunduğunuzda yalnız suçu değil, sanki dini hedef alıyormuşsunuz gibi gösterilirsiniz. Bu hile, çürümüş iktidarların en sevdiği numaradır.

Diyanet’in ve dinî kurumların kamusal rolü, çocuklar ve gençler üzerinden ayrıca düşünülmelidir. Çocuğa din anlatmak, onun ruhuna ağır bir emanet bırakmaktır. Bu emanet korkuyla, suçlulukla, itaate zorlayan kapalı cümlelerle, beden ve cinsiyet baskısıyla, sorgulamayı günah gibi gösteren bir dille verilirse, çocukta ahlâk değil, iç sıkışması büyür. Çocuk Allah’ı merhametin, adaletin, hakikatin ve varoluşsal güvenin ufku olarak değil, sürekli izleyen ve cezalandıran bir gözetim memuru olarak öğrenirse, din kalbi genişletmez, daraltır. Genç insanın zihni cemaat yurdunda, Kur’an kursunda, aile baskısında, okul-din karışımı disiplin alanlarında tek yönlü bir itaat rejimine teslim edilirse, orada dindar özne değil, onay bekleyen kırılğan karakter yetişir. Heterobilim Okulu için çocuk imgesi burada ahlâkî mihenk taşıdır. Bir dinî eğitim, çocuğun sorusunu öldürüyorsa, Allah adına konuşsa bile epistemik kolonizasyonun parçasıdır. Çünkü hakiki iman, korkak akıl istemez; haysiyetli akıl ister.

Dinî bilginin devletleştirilmesi kadın bedeni üzerinden de çalışır. Kadın, birçok dinî-siyasal söylemde ahlâkın taşıyıcısı gibi gösterilir; fakat çoğu zaman kendi öznesi olarak değil, ailenin, namusun, toplum düzeninin ve erkek kaygısının sahnesi olarak konuşulur. Kadının giyimi, sesi, kahkahası, anneliği, evliliği, boşanması, çalışması, kamusal görünürlüğü üzerine büyük bir ahlâk dili kurulur; ama kadının yoksulluğu, emeği, şiddete maruz kalması, adalet arayışı, çocukla birlikte taşıdığı hayat yükü, erkek iktidarının gündelik kabalığı aynı yoğunlukta konuşulmaz. Bu seçici ahlâk, epistemik kolonizasyonun tipik işaretidir. Kadın hakkında çok konuşulur, kadınla az konuşulur. Onun adına hüküm kurulur, onun tecrübesi bilgi sayılmaz. Dinî bilginin erkek egemen yorumları, devlet diliyle birleştiğinde kadın yalnız birey değil, terbiye edilmesi gereken kamusal sembol hâline getirilir. Bu, vicdan değil, beden üzerinden kurulan siyasal mühendisliktir.

Dinî alanın ekonomik tarafı da ihmal edilemez. Vakıflar, dernekler, yurtlar, burs ağları, yayıncılık, yardım organizasyonları, inşaat ilişkileri, kamu kaynakları, protokol imtiyazları ve kadrolaşma kanalları, dinî bilginin maddî dolaşımını belirler. Paranın aktığı yerde söylem de çoğu zaman yön değiştirir. Bir dinî kurum kamu kaynağına, siyasal himayeye, bürokratik kolaylığa veya ekonomik imtiyaza bağımlı hâle geldikçe, hakikati söyleme kası zayıflar. Zengin bağışçının, güçlü siyasetçinin, etkili bürokratin, cemaat büyüğünün, vakıf başkanının hoşuna gitmeyecek cümleler azalır. Böylece vaazın içindeki ateş düşer, geriye genel ahlâk nasihatleri kalır. "İyi insan olun", "komşuya yardım edin", "israf etmeyin" denir; güzel cümlelerdir bunlar, ama kamu kaynaklarını yağmalayan büyük israf düzeni isimlendirilmezse, nasihat küçük insanın sırtına yüklenmiş ahlâk vergisine dönüşür. Fakire kanaat, zengine bereket duası edilen yerde dinî dilin terazisi bozulmuştur.

Bu noktada din eleştirisi ile din düşmanlığını ayırmak şarttır. Epistemik kolonizasyonu eleştirmek, dini hedef almak değildir; dini iktidarın aparatı hâline getiren düzenekleri hedef almaktır. Heterobilim Okulu'nun meselesi imanla kavga etmek değil, imanın haysiyetini siyasal araçsallığa karşı savunmaktır. Çünkü din, iktidarın megafonuna dönüştüğünde en çok dindarın vicdanı zarar görür. Cami, mazlumun sığınağı olmak yerine resmî huzurun tekrar odasına dönüşürse, hutbe adaletin sesi olmak yerine gündemin steril ahlâk bülteni hâline gelirse, cemaat dayanışma olmak yerine sadakat makinesi gibi çalışırsa, çocuk dinle özgürleşmek yerine korkuyla büzülürse, orada din de yara alır, toplum da. Eleştiri bu yüzden gereklidir. Eleştiri, dinin düşmanı değil, din adına kurulmuş iktidar ağlarının düşmanıdır. Zaten hakikatten korkan din değil, din üzerinden iktidar kuran insandır.

Epistemik kolonizasyon dinî alana girdiğinde, hakikat ile itaat, sabır ile boyun eğme, tevekkül ile sorumsuzluk, ahlâk ile kontrol, cemaat ile kabile, hutbe ile siyasal telkin birbirine karıştırılır. Böyle bir düzende insan Allah'a yaklaşımdan çok, güç karşısında hizalanmayı öğrenir. Dinî bilgi, haysiyeti büyütmesi gerekirken, suskunluğu kutsayan bir araca dönüşürse, toplumun vicdan damarları tıkanır. Oysa dinî bilgi, en başta zulme isim koyma cesaretidir. Yetimin hakkını, kamunun malını, kadının sesini, çocuğun güvenliğini, yoksulun sofrasını, doğanın emanet oluşunu, adaletin ertelenemezliğini hatırlatmalıdır. Heterobilim Okulu'nun talebi budur: Din, iktidarın gölgesinde serinleyen bir kurum dili değil, haksızlığın karşısında insanın içini yakan bir vicdan ateşi olsun.

Filozof Kirpi: "Hutbe zalimin adını unutup mazluma sabır öğretiyorsa, minberin tahtası sağlamdır ama vicdanı çatlamıştır."

7. HUKUK, ADALET VE DEMOKRATİK KURUMLARIN BİLGİ REJİMİ OLARAK ÇÖKÜŞÜ

Hukuk yalnız kanun maddesi, mahkeme binası, cübbe, mühür, dilekçe ve karar metni değildir; bir toplumun "ne oldu?", "kim yaptı?", "kim haklı?", "kim sorumlu?", "hangi söz delil, hangi acı meşru, hangi güç sınırlanabilir?" sorularına verdiği ortak cevaptır. Bu yüzden hukuk çöktüğünde yalnız adalet zarar görmez, gerçeklik duygusu da kırılır. İnsan mahkemeye yalnız hakkını almak için gitmez; yaşadığı şeyin adının konulmasını ister.

Haksızlığa uğradığında devletin ona "Evet, bu haksızlıktır" demesini bekler. Eğer mahkeme bu adı koyamıyorsa, hatta haksızlığı yapan gücü korumak için dili eğip büküyorsa, yurttaş yalnız hakkını değil, kendi yaşadığı gerçeğe duyduğu güveni de kaybeder. Epistemik kolonizasyonun hukuk ayağı tam burada başlar: Hukuk, hakikati açığa çıkaran kurum olmaktan çıkar, iktidarın gerçeklik düzenini onaylayan resmî mühür hâline gelir.

Bir ülkede mahkeme kararı yalnız hukukî sonuç üretmez, bilgi üretir. Karar, topluma neyin suç, neyin hak, neyin meşru, neyin kabul edilebilir, neyin cezalandırılabilir olduğunu bildirir. Bir gazeteci haber yaptığı için ceza tehdidiyle karşılaşılıyorsa, karar yalnız o gazeteciyi hedef almaz; bütün gazetecilere hangi gerçeğin tehlikeli olduğunu öğretir. Bir belediyeye kayyum atanıyorsa, bu yalnız yerel yönetim değişikliği değildir; seçmenin iradesine "senin bilgin, tercihin, politik muhakemen yeterli değildir" mesajıdır. Bir işçi hakkını aradığında mahkeme süreci yıllarca sürüyorsa, toplum şunu öğrenir: Gücsüzün zamanı ucuzdur. Bir kamu ihalesindeki usulsüzlük soruşturulmuyorsa, yurttaş şunu öğrenir: Bazı gerçekler devletin gölgesinde görünmezleşir. Hukuk böylece sessiz bir okul olur. Fakat iyi hukuk yurttaşta haysiyet öğretirken, kötü hukuk ona çaresizlik öğretir.

Epistemik kolonizasyonun hukuk içindeki ilk hamlesi, kavramları ele geçirmektir. "Kamu düzeni", "millî güvenlik", "terör", "hakaret", "örgüt", "propaganda", "devletin itibarı", "toplumsal hassasiyet", "genel ahlâk", "makul şüphe", "gizlilik", "devam eden süreç" gibi kavramlar hukukta elbette yer alabilir. Fakat bu kavramlar belirsizleştirilip siyasal iklimin sopasına dönüştürüldüğünde, hukuk metni adaletin değil, yönetilebilir korkunun dili olur. Kavram genişledikçe yurttaş daralır. Bir kelimenin sınırı yoksa, o kelime herkesin üstüne atılabilecek bir ağ hâline gelir. Hukukî belirsizlik, otoriter düzenlerin sevdiği sisli havadır. Sis içinde kimse yolunu tam göremez; herkes yavaş yürür, herkes fazla konuşmaz, herkes kendi cümlesini baştan kırpar. Böylece hukuk, cezadan önce ihtimalle yönetir. İnsan mahkûm edilmeden önce kendini sansürler.

Yargı bağımsızlığı bu yüzden teknik bir anayasa başlığı değildir; toplumun hakikat güvenliğidir. Hâkim karar verirken hukuka mı, dosyaya mı, vicdana mı, yoksa siyasal havanın yönüne mi bakıyor? Savcı delil mi arıyor, yoksa iktidarın hoşlanacağı anlatıya delil mi topluyor? Mahkeme gerekçesi gerçekten akıl yürütme mi, yoksa önceden verilmiş hükmün sonradan giydirilmiş elbisesi mi? Bu sorular hukuk felsefesi seminerinin lüks soruları değildir; yurttaşın günlük hayatını belirleyen çıplak sorulardır. Çünkü bağımsız olmayan yargı, yalnız muhalifi cezalandırmaz; herkese şu mesajı verir: "Gerçek tek başına yetmez, arkan da olmalı." Bu mesaj yayıldığında toplumun ahlâkî dokusu çürür. İnsan haklı olmaktan çok güçlü olmaya, delil toplamaktan çok ilişki kurmaya, adalet aramaktan çok kendini korumaya yönelir. Hukukun çöküşü böylece karakter çöküşüne dönüşür.

Kayyum uygulamaları, epistemik kolonizasyonun demokratik kurumlara yönelik en görünür müdahalelerinden biridir. Seçilmiş bir yerel yönetimin yerine atanmış bir irade getirildiğinde, mesele yalnız belediye başkanının koltuğu değildir. Yerel halkın politik bilgisi, tercih hakkı, kendini yönetme kabiliyeti ve kamusal muhakemesi askıya alınır. Devlet, seçmene zimnen şunu söyler: "Sen seçtin ama ben daha iyi bilirim." Bu cümle, demokrasinin kalbine yerleştirilmiş bürokratik bir hançerdir. Üstelik kayyum yalnız idarî kararlar almaz; şehir hafızasını, kültür politikasını, belediye dilini, kaynak dağıtımını, yerel sembollerini, toplumsal ilişki ağlarını ve kamusal görünürlüğü de yeniden düzenler. Parkın adı, kültür merkezinin programı, kadın merkezinin kaderi, çocuk atölyesinin bütçesi, yerel dilin kamusal varlığı, dayanışma ağlarının devamı; hepsi bu müdahaleden etkilenir. Yani kayyum, yalnız yönetici değişimi değil, yerel episteminin yeniden kodlanmasıdır.

Hukukun siyasallaşması, mahkeme salonundan önce yurttaşın zihninde sonuç üretir. İnsanlar hangi davanın nasıl biteceğini delilden önce kimliklere, partilere, gazetelere, hâkimlerin kariyer yoluna, ülkenin siyasal atmosferine bakarak tahmin etmeye başlıyorsa, hukuk ağır yara almıştır. Çünkü hukuk güveni, kararın herkesi

memnun etmesiyle değil, kararın nasıl verildiğine duyulan güvenle kurulur. Bir davanın sonucu baştan belli gibi hissediliyorsa, duruşma tiyatroya döner. Avukat konuşur, savcı mütalaa verir, hâkim dinler, tutanak tutulur, fakat herkes görünmez metni önceden okumuş gibidir. Bu, adaletin değil, usulü tamamlanmış çaresizliğin sahnesidir. Yurttaş oradan çıktığında yalnız davayı kaybetmez; devletin hakem olabileceğine dair inancını da kaybeder. O inanç kırıldığında insanlar ya içine kapanır ya kendi adaletini aramaya başlar. İkisi de toplum için zehirdir.

Demokratik kurumların çöküşü hukukla sınırlı değildir. Parlamento etkisizleştiğinde, yerel yönetimler denetlendiğinde, seçim kurulları tartışmalı kararlarla gündeme geldiğinde, bağımsız denetim kurumları siyasî iklime göre davranıyor izlenimi verdiğinde, istatistik kurumlarına güven azaldığında, kamu denetçiliği işlemediğinde, Sayıştay raporları kamusal sonuç üretmediğinde, yurttaş yalnız kurumlara değil, kurum fikrine de küser. Bu küskünlük çok tehlikelidir. Çünkü demokrasiyi yalnız iktidarlar yıkmaz; yurttaşın "kurumlar zaten işe yaramaz" duygusu da içeriden kemirir. Epistemik kolonizasyon burada son derece kurnazdır. Önce kurumları bozar, sonra toplumun kurumlara olan inancını çürütür, sonra da "Bakın, güçlü yönetimden başka çare yok" der. Kendi yığılması evin enkazı üstünde müteahhit gibi poz verir. Tanıdık sahne, memleket klasiği.

Hukuk dilinin soğukluğu da bazen epistemik şiddete dönüşür. Bir annenin çocuğu ölmüştür, karar metninde "olay" yazar. Bir işçi iş cinayetinde can vermiştir, dosyada "iş kazası" diye geçer. Bir kadın yıllarca şiddete uğramıştır, tutanak "aile içi anlaşmazlık" gibi kokar. Bir yurttaş kolluk şiddetine maruz kalmıştır, raporda "mukavemet" kelimesi belirir. Bir kent rantla yağmalanmıştır, belgede "imar uygulaması" denir. Bu kelimeler yalnız bürokratik değildir; acıyı küçülten, faili belirsizleştiren, sorumluluğu dağıtan, insan yüzünü dosya kenarına iten kelimelerdir. Hukuk eğer insanın yaşadığı çıplak acıyı kendi steril dilinde buharlaştırıyorsa, orada adalet yalnız gecikmez, anlam da sakatlanır. Heterobilim Okulu açısından kavramın ahlâkı burada devreye girer. Bir kavram, failin yüzünü saklıyorsa, o kavram masum değildir.

Adaletin gecikmesi de epistemik kolonizasyonun bir biçimidir. Çünkü geç gelen adalet yalnız pratik zarar üretmez; gerçeğin toplumsal etkisini de öldürür. Bir dava yıllarca sürer. Tanıklar yorulur, belgeler eskir, kamuoyu unuttur, mağdur tükenir, fail güçlenir, toplum yeni gündemlere savrulur. Sonunda karar gelse bile, hakikat artık ilk günkü sıcaklığını kaybetmiştir. Gecikme, cezasızlığın kardeşidir. Cezasızlık ise yalnız faile cesaret vermez, mağdura da şunu öğretir: "Senin acın bekleyebilir." Bu cümle çok ağırdır. Bir devlet yurttaşının acısını bekleme salonuna alıyorsa, orada hukuk değil, hiyerarşik merhamet çalışıyordu. Güçlünün dosyası hızlı, güçsüzün dosyası yavaş ilerliyorsa, hukuk takvimi bile sınıfsaldır. Saat herkes için aynı işleme. Bazılarının zamanı kamu güvencesindedir, bazılarının zamanı adliye koridorunda çürür.

Hukuk ve medya arasındaki ilişki de epistemik kolonizasyon açısından belirleyicidir. Bazı davalar daha mahkeme başlamadan ekranlarda görülür. Bazı insanlar önce manşette suçlu ilan edilir, sonra dosyaya delil aranır. Bazı kararlar medya kampanyalarıyla meşrulaştırılır. Bazı beraatler hiç konuşulmaz, bazı tutuklamalar günlerce servis edilir. Böylece yargı ile kamuoyu arasında kirlî bir yankı odası kurulur. Hukuk medyayı, medya hukuku besler. Yurttaş dosyayı okumaz, ama kanaat sahibi olur. Bu kanaat çoğu zaman delile değil, çerçeveye dayanır. Bir insanın fotoğrafı, seçilen sıfat, kullanılan arşiv görüntüsü, fondaki müzik, yorumcunun kaşığı, alt yazının rengi bile hüküm üretir. Epistemik kolonizasyon burada mahkeme salonunu ekrana taşır, fakat adaleti değil, gösteriyi büyütür. Gösteri büyüdükçe hakikat küçülür.

Hukuk eğitimi de bu çöküşten bağımsız değildir. Hukuk fakültesi öğrencisi kanun ezberleyerek değil, adaletin ahlâkî ağırlığını hissederek yetişmelidir. Eğer hukuk eğitimi öğrenciyi yalnız mevzuat teknisyenine dönüştürüyorsa, geleceğin hâkimi kanun maddesini bilir ama insan yüzünü okuyamaz. Savcı delil toplar ama güç ilişkisini görmez. Avukat prosedürü bilir ama haysiyetin dilini kuramaz. Hukuk, insanî damarını kaybettiğinde, en iyi ihtimalle düzenin sekreterliğine dönüşür. Heterobilim Okulu burada hukuk bilgisini yalnız norm bilgisi olarak değil, kamusal vicdanın kurumsal biçimi olarak görür. Kanun, adalete giden yol

olmalıdır; adaletin yerine geçen beton duvar değil. Eğer hukuk öğrencisi mezun olurken “güçlüye karşı hukuku nasıl savunurum?” sorusunu değil, “sistemde nasıl yükselirim?” sorusunu merkeze alıyorsa, epistemik kolonizasyon hukuk fakültesinin amfisinde çoktan ders vermeye başlamıştır.

Hukuk çöktüğünde yalnız mahkeme kaybedilmez, toplumun hakikate güvenme kabiliyeti de kaybedilir. Demokratik kurumlar bozulduğunda yalnız temsil zayıflamaz, yurttaşın kendi aklıyla kamusal karar verme hakkı da zedelenir. Seçilmiş irade kolayca askıya alınabiliyorsa, mahkeme dili siyasal iklimle titriyorsa, kurumlar denetim değil meşruiyet dekoru üretiyorsa, kavramlar belirsizleştirilip yurttaşın üstüne ağ gibi atılıyorsa, orada epistemik kolonizasyon hukuk cübbesi giymiştir. Heterobilim Okulu için adalet, yalnız mahkeme sonucu değil, toplumun gerçeğe ulaşma hakkıdır. Çünkü hakikat olmadan adalet olmaz, adalet olmadan demokrasi yalnız sandık tekniğine iner. Bir toplumda hukuk, güçlünün gölgesini ölçüp zayıfın acısını küçültüyorsa, orada anayasa kitapta durur ama haysiyet sokakta üşür.

Filozof Kirpi: “Adaletin dili eğrilince yalnız hüküm bozulmaz; millet kendi yaşadığı gerçeğe şahitlik edemez hâle gelir.”

8. Sivil Toplumun Söndürülmesi: Dernekler, Vakıflar, Aydınlar ve Bağımsız Hafıza

Sivil toplum, bir ülkede devletin dışında nefes alan aklın adıdır. Dernek binasının rutubetli odasında, küçük bir vakfın arşiv dolabında, kadın dayanışma merkezinin çay ocağında, çevre nöbetindeki battaniyenin üstünde, insan hakları raporunun dipnotunda, mahalle kütüphanesinin tozlu rafında, bağımsız bir yayıncının gece yarısı düzelttiği cümlede, gençlerin kurduğu okuma grubunda, avukatların gönüllü savunma dosyasında, gazetecinin sakladığı ham görüntüde yaşar. Sivil toplum yalnız faaliyet yürüten örgütler toplamı değildir; toplumun kendi acısını, bilgisini, hafızasını ve itirazını devlete teslim etmeden örgütlenme kabiliyetidir. Epistemik kolonizasyon sivil topluma saldırdığında, yalnız birkaç derneği, birkaç vakfı, birkaç platformu hedef almaz; yurttaşın şu mesajı verir: “Sen kendi başına bilgi üretmezsin, kendi yarana isim koyamazsın, kendi mahalleni, dereni, çocuğunu, kadını, emeğini, dilini, hafızanı savunmak için devletten izinli bir bilinç taşımalsın.” Bu mesaj yayıldığında toplumun omurgası sessizce eğilir. Çünkü sivil toplumun söndürülmesi, bağımsız hafızanın oksijensiz bırakılmasıdır.

Devlet aklı sivil toplumu çoğu zaman sevmez; en fazla tahammül eder. Hele sivil toplum gerçekten sivilse, yani yalnız protokol fotoğrafı, yardım kolisi, açılış konuşması, kamu spotu ve uyumlu proje diliyle yetinmiyorsa, sorun başlar. Bir dernek iş cinayetlerini kayıt altına alıyorsa, bir platform kayıp çocukları izliyorsa, bir çevre hareketi dere yatağındaki talanı belgeliyorsa, bir kadın örgütü şiddetin mahkeme dilinde nasıl küçültüldüğünü gösteriyorsa, bir insan hakları kuruluşu işkence iddiasının peşini bırakmıyorsa, bir yerel inisiyatif kentsel dönüşümün yoksulu nasıl sürdüğünü haritalıyorsa, orada bilgi üretimi vardır. Bu bilgi çoğu zaman devleti rahatsız eder; çünkü resmî raporun soğuk cümlesine insan yüzü ekler. İktidarın sevmediği bilgi budur: İnsan yüzü taşıyan, adres bilen, tarih tutan, failin adını unutmayan, “münferit” denilen örüntüye çeviren bilgi. Epistemik kolonizasyon bu bilgiyi ya kriminalize eder ya fon şüphesiyle kirletir ya bürokratik evrakla yorar ya da medyada itibarsızlaştırır.

Sivil toplumun söndürülmesi her zaman kapatma kararıyla olmaz. Kapatma en görünür biçimdir, fakat daha ince yöntemler çoğu zaman daha etkilidir. Denetim yazıları, izin süreçleri, sürekli evrak talepleri, banka hesaplarına yönelik baskılar, fon kaynaklarının şüpheli gösterilmesi, yöneticilere açılan davalar, gönüllülerin fişlenme korkusu, sosyal medyada hedef gösterme, toplantı yasakları, salon iptalleri, güvenlik gerekçeleri, valilik kararları, vergi incelemeleri, kamu kurumlarının kapıları kapatması; bütün bunlar küçük küçük bir boğma tekniği kurar. Bir örgüt kapanmadan da çalışamaz hâle getirilebilir. Telefonlar daha az çalar, gönüllüler geri çekilir, raporlar gecikir, aileler çocuklarına “oraya gitme” der, bağışçılar görünmek istemez, hukukçular

yorulur, aktivistler tükenir. Böylece sivil toplumun bedeni ayakta kalır, ama kasları zayıflar. Epistemik kolonizasyonun mahareti budur: Kurumu öldürmeden etkisini öldürmek.

Bağımsız hafıza projeleri bu yüzden otoriter bilgi rejimlerinin en çok ürküttüğü alanlardan biridir. Çünkü hafıza tutulursa yalanın ömrü kısılır. İş cinayetleri sayılırsa "kader" anlatısı çatlar. Kadın cinayetleri isim isim kaydedilirse "aile içi mesele" perdesi yırtılır. Çocuk istismarı dosyaları unutulmazsa kurumların suskunluğu görünür olur. Depremde yıkılan binaların müteahhidi, ruhsat tarihi, denetim firması, imar affı bilgisi, belediye yazışması, kolon fotoğrafı arşivlenirse "asrın felâketi" cümlesinin altındaki insan yapımı ihmal ortaya çıkar. Çevre talanı haritalanırsa kalkınma masalının arkasındaki kurumuş dere yatağı belirir. Hafıza, epistemik itaatsizliğin arşividir. Bu yüzden sivil toplumun arşiv tutması, rapor yazması, veri derlemesi, tanıklık toplaması basit bir teknik iş değildir; hakikatin kaçırılmasına karşı kurulmuş nöbet sistemidir. Arşiv bazen mahkemeden önce adaletin ilk evi olur.

Aydınların ve bağımsız entelektüellerin rolü burada ayrı bir yerde durur. Aydın, yalnız kitap okuyan, makale yazan, panele çıkan kişi değildir; toplumun karanlıkta bıraktığı şeyi isimlendirme cesaretidir. Fakat epistemik kolonizasyon aydını da uslandırmak ister. Ona ya makam verir ya ekran verir ya fon verir ya etiket verir ya da yalnızlık verir. Bazı aydınlar ilk dört armağanı sever, beşinciden korkar. Böylece düşünce piyasası oluşur. Kimileri muhalif görünür ama riskli eşikte susar. Kimileri iktidara mesafeli durur ama iktidarın kurduğu kavramları kullanır. Kimileri akademik incelik adına en çıplak zulmü bile yuvarlak cümlelerle anlatır. Kimileri her dönemin rüzgârını koklar, sonra o rüzgâra "tarihsel zorunluluk" der. Sivil toplumun güçlü olması için yalnız örgüt yetmez; omurgalı söz gerekir. Çünkü rapor sayar, hukuk dosyalar, medya gösterir, ama aydın kavram kurar. Kavram kurulmazsa acı dağılır. Kavramsız acı kalabalık üretir, kavramlı acı yön bulur.

Fakat burada dikkatli olmak gerekir: Sivil toplum da masumiyet zırhı taşımaz. Her dernek iyi, her vakıf temiz, her platform hakikat dostu değildir. Bazı yapılar sivil toplum tabelası altında iktidar uzantısı gibi çalışır. Bazıları fon diline teslim olur, halkın acısını proje çıktısına çevirir. Bazıları kendi küçük hiyerarşisini kurar, içeride eleştiriyi bastırır. Bazıları mağduriyet üzerinden kariyer yapar. Bazıları "uzmanlık" adına halkın sözünü yine halktan çalar. Bazıları Batı fonu ile yerel gerçeklik arasında tercüme bürosuna döner, derinlik yerine rapor jargonunu büyütür. Bu yüzden sivil toplumu savunmak, her STK'yı kutsamak değildir. Heterobilim Okulu'nun neşteri burada da çalışır: Bilginin niyetine değil, sonucuna bakmak gerekir. Bir sivil yapı toplumun haysiyetini mi büyütüyor, yoksa acıyı proje dosyasına mı sıkıştırıyor? Yerel sesi güçlendiriyor mu, yoksa onun adına konuşup yeni bir temsil aristokrasisi mi kuruyor? Bu sorular sorulmadan sivil toplum savunusu da kolay bir romantizme dönüşür.

Türkiye'de sivil toplumun en kırılgan alanlarından biri çocuk meselesidir. Çocuk yoksulluğu, eğitim eşitsizliği, istismar, tarikat-cemaat yurtları, okul terkleri, beslenme çantası boşluğu, deprem sonrası çocuk güvenliği, dijital şiddet, çalıştırılan çocuklar, mülteci çocuklar, kayıp çocuklar ve adalet mekanizmasında çocuğun sesi, sivil toplumun en ahlâkî sınav alanıdır. Devlet çoğu zaman çocuğu istatistikte, aile söyleminde, millî gelecek nutkunda sever; ama çocuğun gerçek güvenliği çoğu zaman yerel dayanışma ağlarının, öğretmenlerin, kadınların, avukatların, psikologların, mahalle inisiyatiflerinin ve bağımsız gözlemcilerin inatçı emeğine kalır. Epistemik kolonizasyon çocuk meselesinde özellikle acımasızdır; çünkü çocuğun acısını "aile mahremiyeti", "kader", "ihmal", "münferit olay", "adli süreç" gibi kelimelerle küçültür. Sivil toplum bu kelimeleri parçalamak zorundadır. Çocuğun yüzü bütün ahlâkî evrenin mihenk taşıdır; o yüz görünmez olursa hiçbir kurum gerçekten temiz kalmaz.

Kadın örgütleri, epistemik kolonizasyona karşı en güçlü hafıza odaklarından biridir. Çünkü patriyarkal düzen, kadınların yaşadığı şiddeti yüzyıllardır özel alanın karanlığına itmiştir. "Aile meselesi", "namus", "kıskançlık", "geçimsizlik", "tahrik", "barışma", "yuvayı koruma" gibi kelimeler, kadınların acısını küçülten eski sözlüklerdir. Kadın örgütleri bu sözlüğe itiraz ettiğinde yalnız yardım faaliyeti yürütmez; bilgi rejimini değiştirir. Şiddetin

münferit olmadığını, mahkeme kararlarında dilin nasıl çalıştığını, kolluk tepkisinin nasıl geciktiğini, koruma kararlarının kâğıtta kalabildiğini, ekonomik bağımlılığın kadını nasıl hapsedtiğini gösterir. Bu yüzden kadın örgütlerine yönelik saldırılar yalnız ideolojik değil epistemiktir. Kadın kendi tecrübesini bilgiye dönüştürdüğünde, erkek egemen düzenin en eski yalanlarından biri çatlar. "Abartıyorlar" cümlesi, çoğu zaman çatlayan iktidarın panik sesidir.

Çevre hareketleri de sivil toplumun bilgi üretme kudretini gösterir. Bir köylü derenin renginin değiştiğini bilir. Bir balıkçı kıyının öldüğünü bilir. Bir arıcı çiçeğin azaldığını bilir. Bir mahalle sakini ağacın kesilmesinin gölgeyi, çocuk oyununu, kuş sesini, yaz sıcağını nasıl değiştirdiğini bilir. Fakat resmî bilgi çoğu zaman bu bilgiyi "duygusal tepki", "kalkınma karşıtlığı", "teknik olmayan itiraz" diye dışarı iter. Çevre örgütleri yerel bilgiyi hukuk dosyasına, bilimsel rapora, haritaya, fotoğrafa, nöbete, kampanyaya dönüştürdüğünde epistemik kolonizasyona karşı köprü kurar. Burada bilgi yalnız laboratuvarında üretilmez; çamurlu ayakkabıda, dere kenarında, zeytinlikte, maden sahasının tozunda, köylünün kırışmış elinde de üretilir. Heterobilim Okulu'nun bilgi anlayışı tam burada nefes alır: Hayatın bedelini ödeyenlerin bilgisi, karar masasında oturanların raporundan daha aşağı değildir.

Bağımsız yayıncılık, dijital arşivler, alternatif medya kolektifleri ve açık ders platformları da sivil toplumun yeni bilgi damarlarıdır. Ana akım kurumlar kapandıkça, hakikat bazen küçük sitelerde, PDF raporlarında, podcast kayıtlarında, çevrimiçi seminerlerde, gönüllü çeviri ağlarında, kişisel arşivlerde dolaşır. Bu kırılğan ama önemli bir alandır. Çünkü büyük kurumların suskunluğunu küçük ağlar delmeye çalışır. Fakat bu alanın da kendi riski vardır: Dağınıklık, doğrulama eksikliği, kaynak güvensizliği, kişisel kavga, algoritmik görünmezlik ve sürdürülebilirlik sorunu. Epistemik itaatsizlik yalnız öfkeyle kurulmaz; arşiv disiplini, kaynak titizliği, hukukî dikkat, finansal şeffaflık, güvenlik bilinci ve etik sorumluluk ister. Aksi hâlde alternatif bilgi alanı kolayca söylenti pazarına döner. Sivil toplumun gücü yalnız cesareten değil, güvenilirlikten gelir. Hakikatin de işçiliği vardır; ham öfke yetmez, kayıt gerekir.

Sivil toplumun söndürülmesi yurttışta öğrenilmiş yalnızlık üretir. İnsan bir haksızlık gördüğünde kime gideceğini bilmiyorsa, yalnızdır. Bir işçi hakkını ararken yanında sendika, avukat, gazeteci, akademisyen, insan hakları örgütü bulamıyorsa, yalnızdır. Bir kadın şiddetten kaçtığında sığınacağı ağ zayıfsa, yalnızdır. Bir köylü deresini savunurken rapor okuyacak, dava açacak, ses duyuracak bir dayanışma bulamıyorsa, yalnızdır. Bir öğrenci cemaat yurdunda sıkıştığında güvenli kapı bilmiyorsa, yalnızdır. Otoriter düzenler bu yalnızlığı sever. Çünkü yalnız insan önce korkar, sonra susar, sonra yaşadığı haksızlığı kendi kaderi sanır. Sivil toplumun asıl işi bu kader yalanını parçalamaktır. "Senin başına gelen yalnız senin başına gelmedi, bunun adı var, bunun faili var, bunun hukuku var, bunun hafızası var" diyebilmektir. Bu cümle, bazen bütün bir karanlığı deler.

Sivil toplum, devletin boş bıraktığı hayır işleri alanı değil, toplumun kendi hakikatini örgütleme iradesidir. Epistemik kolonizasyon sivil toplumu söndürdüğünde, yurttaşın yalnız itiraz hakkını değil, kendi tecrübesini bilgiye dönüştürme hakkını da zedeler. Dernekler, vakıflar, kadın örgütleri, çevre hareketleri, insan hakları savunucuları, bağımsız gazeteciler, yerel hafıza işçileri, gönüllü hukukçular, öğretmen ağları, mahalle kütüphaneleri ve küçük yayın kolektifleri bu yüzden demokrasinin kenar süsü değil, gerçeklik damarlarıdır. Heterobilim Okulu için sivil toplumun değeri, iktidara ne kadar yakın durduğuyla değil, hakikatin bedelini kimlerin ödediğini gösterebilme cesaretiyle ölçülür. Bir toplum kendi hafızasını yalnız resmî arşive bırakırsa, yarın kendi acısını tanık sandalyesinde bile ispatlamak zorunda kalır.

Filozof Kirpi: "Sivil toplum sustuğunda devlet büyümmez; yalnızlık büyür, hakikat yetim kalır."

9. EPISTEMİK BAĞIMLILIK VE KURUMSALLAŞMIŞ ÇARESİZLİK: TOPLUMUN BİLGİYE GÜVENİNİ KAYBETMESİ

Epistemik kolonizasyonun en ağır sonucu, toplumun yalnız yanlış bilgiyle kuşatılması değildir; daha derin felâket, doğru bilginin işe yarayacağına dair inancın çökmesidir. İnsanlar bir süre sonra neyin yalan olduğunu sezer, hatta bazen çok iyi bilir; fakat bildiği şeyin hayatı değiştireceğine inanmaz. "Bunu herkes biliyor zaten" cümlesi, sıradan bir bıkkınlık cümlesi değildir; çürümüş kamusal aklın mezar taşıdır. Yolsuzluk bilinir, ama sonuç doğurmaz. Hukuksuzluk görülür, ama mahkeme yolu yorar. Yoksulluk yaşanır, ama rakamlar başka masal anlatır. Çocukların açlığı konuşulur, sonra gündem değişir. Akademik suskunluğu fark edilir, ama diploma törenleri devam eder. Medyanın yalanı görülür, ama ekran yine açıktır. İşte epistemik bağımlılık burada kurumsallaşır: Toplum gerçeği duyar, fakat gerçeğin siyasal ve ahlâkî sonuç üreteceğine dair kasını kaybeder. Hakikat, bilgi olmaktan çıkar, yorgun bir fısıltıya dönüşür.

Bağımlılık önce kurumların kaynak rejiminde başlar. Üniversite fon bekler, medya reklam bekler, sivil toplum proje desteği bekler, belediye merkezi onay bekler, akademisyen kadro bekler, araştırmacı izin bekler, gazeteci patronun sınırını bekler, memur amirin kaşını bekler. Beklemek, zamanla düşünme biçimine dönüşür. Kendi başına karar alamayan kurum, kendi başına hakikat de üretemez. Çünkü hakikat çoğu zaman risk ister; risk ise bağımlı yapının sevmediği şeydir. Fon verenin hoşuna gitmeyecek araştırma ertelenir. Atama düzenini rahatsız edecek akademik çıkış yumuşatılır. Reklam verenin çıkarına dokunacak haber küçültülür. Devleti kızdıracak rapor "daha dengeli" yazılır. Cemaat ağını rahatsız edecek dinî eleştiri susulur. Böylece bilgi üretilir gibi görünür, ama bilgi üretiminin sinir uçları kesilmiştir. Kurum çalışır, ama kendine ait bir vicdanla çalışmaz.

İtaatli kariyer rejimleri bu bağımlılığın insan bedenindeki karşılığıdır. Genç akademisyen hangi hocaya yakın duracağını, hangi konunun güvenli olduğunu, hangi cümlenin dosyasına zarar vereceğini, hangi imzanın geleceğini yakabileceğini öğrenir. Gazeteci hangi başlığın patronu kızdıracığını, hangi haberin mahkemelik olacağını, hangi konuya fazla yaklaşmamak gerektiğini bilir. Hukukçu hangi davanın kariyer riski taşıdığını, bürokrat hangi raporun üstünü çizmesi gerektiğini, öğretmen hangi soruya fazla alan açarsa başının ağrıyacağını, imam hangi haksızlığa değinirse hutbenin sınırını açacağını sezer. Bu sezgi zamanla ahlâkın yerini alır. İnsan açıkça emir almaz, ama havayı koklar. Havayı koklayan insan, bir süre sonra kendi omurgasını unutmaya başlar. Kariyer dediğimiz şey, hakikatin üzerine basarak yükseliyorsa, orada başarı değil, inceltilmiş teslimiyet vardır.

Epistemik bağımlılık, bilgiyi standartlaştırarak da çalışır. Her kurum kendi dilini güvenli kalıplara sıkıştırır. Akademi, makbul literatürün dışına çıkmaz. Medya, izleyiciyi fazla yormayacak kutuplaşma formatına döner. Okul, sınavın ölçmediği düşüncüyü önemsemez. Bürokrasi, insan yüzünü kaybedip form diline sığır. Hukuk, adaletin sıcaklığını gerekçe metninin soğukluğunda dondurur. Dinî kurumlar, ahlâkî güç karşısında değil, küçük insanın gündelik davranışları üstünde sınırlar. Böylece bilgi çoğul, canlı, yerel, çatışmalı, deneyimli ve sorumlu olmaktan çıkar; güvenli, tekrar edilebilir, raporlanabilir, puanlanabilir, ekranlaştırılabilir bir malzemeye dönüşür. Toplumun büyük sorunları bu standart dilin içinde küçülür. Yoksulluk "gelir dağılımı meselesi", deprem ihmalî "yapı stoku problemi", çocuk açlığı "sosyal destek ihtiyacı", adalet kaybı "yargı süreçlerine ilişkin tartışma" diye ambalajlanır. Kavramlar insanı koruyacağına, acının üstüne bürokratik battaniye örter.

Kamuoyunun epistemik daralması bu zincirin görünür sonucudur. İnsanlar aynı ekranlara, aynı yorumculara, aynı siyasal reflekslere, aynı sosyal medya kavgasına, aynı korku ve öfke döngülerine sıkışır. Alternatif bilgi vardır belki, ama görünürlüğü zayıftır. Derin analiz vardır, ama güdültüde kaybolur. Bağımsız rapor vardır, ama gündem birkaç saat içinde onu ezer. Yerel tanıklık vardır, ama ulusal ekran ona yer vermez. Akademik çalışma vardır, ama halkın diline inmez. Böylece toplumun bilgi alanı teknik olarak kalabalık, gerçekte dardır. Herkes konuşur, ama aynı kavramların içinde döner. Herkes tartışır, ama tartışmanın sınırını önceden kurulmuş duvarlar belirler. Kamuoyu dediğimiz şey, çoğu zaman özgür düşüncelerin karşılaşma alanı değil, yönetilmiş

reflekslerin pazarı hâline gelir. Bir ülkede milyonlarca insan aynı anda öfkelenip yine de hiçbir şeyi değiştiremiyorsa, orada öfkenin bile kolonize edilmiş olma ihtimali vardır.

Bu daralma psikolojik bir tortu bırakır: öğrenilmiş çaresizlik. İnsan yaşadığı haksızlıkla ona karşı koyma imkânı arasındaki bağı kaybettiğinde, artık yalnız mağdur değil, içerden çözülmüş bir özne hâline gelir. "Ne yapsak boş" cümlesi, otoriter düzenlerin en sevdiği halk türküsüdür. Çünkü bu cümle söylendiğinde iktidarın çok çalışmasına gerek kalmaz; yurttaş kendi kendini etkisizleştirir. Dilekçe vermeden vazgeçer, dava açmadan yorulur, haber okumadan inanmaz, örgütlenmeden dağılır, oy vermeden umutsuzlaşır, konuşmadan susar. Bu suskunluk bazen bilgelik gibi pazarlanır: "Aman evladım, bulaşma", "Devletle uğraşılmaz", "Herkes kendi ekmeğine baksın", "Bu ülkede bir şey değişmez." Bunlar Anadolu irfanı değildir; korkunun kuşaktan kuşağa aktardığı paslı öğütlerdir. Her evde biraz devlet gölgesi, her sofrada biraz susma terbiyesi, her genç zihinde biraz gelecek korkusu birikir. Sonra toplum kendi yarasını kader sanmaya başlar.

Sinizizm, bu çaresizliğin daha entelektüel görünümlü kardeşidir. Sinik insan aptal değildir; çoğu zaman çok şey görür. Yalanı fark eder, ikiyüzlülüğü sezer, güç ilişkilerini bilir, ahlâk nutuklarının arkasındaki çıkarı koklar. Fakat bu görme, eyleme dönüşmez. Aksine, insanı koruyucu bir alaycılığın içine kapatır. "Hepsi aynı", "Kim gelirse gelsin değişmez", "İdealizm çocuk işi", "Ahlâk siyasette işlemez", "Bu halktan bir şey olmaz" gibi cümleler sinik aklın küçük kaleleridir. Bu kaleler kişiyi hayal kırıklığından korur gibi görünür, ama onu haysiyetli eylemden de uzaklaştırır. Sinizm, zekânın korkuyla yaptığı kirli anlaşmadır. Epistemik kolonizasyon sinizmi sever; çünkü sinik insan sistemi görür ama yerinden oynatmaya kalkmaz. Hatta bazen hakikati savunanlarla alay ederek iktidarın yapamadığı işi yapar. Cellâdın yardımcısı olmak için cellât olmak gerekmez; bazen yalnız fazla zeki görünmek yeter.

Apati ise başka bir çöküş biçimidir. Sinik insan alay eder, apatik insan artık ilgilenmez. Habere bakmaz, tartışmaya girmez, haksızlığı görse bile kalbi yerinden kımıldamaz. Bu ilgisizlik doğuştan gelmez; aşırı yüklenmiş, sürekli kandırılmış, defalarca umutlandırılıp hayal kırıklığına uğratılmış, sesi duyulmamış insanların savunma mekanizmasıdır. Toplumun ahlâkî sınırları sürekli uyarılırsa, bir süre sonra uyuma başlar. Her gün yeni kriz, yeni skandal, yeni acı, yeni yalan, yeni tehdit, yeni felâket gören insanın içi kendini korumak için kapanır. Fakat bu kapanma iktidar için büyük nimettir. Çünkü apatik toplum, kötülüğü onaylamasa bile ona engel olacak enerjiyi bulamaz. Epistemik kolonizasyonun nihai hedeflerinden biri budur: İnsanı gerçeğe karşı duyarsızlaştırmak. Hakikat görülür, ama kalpte yer açamaz. Böyle toplumlarda vicdan ölmez; koma hâline alınır.

Kurumsallaşmış çaresizlik, aileden okula, işyerinden devlete kadar her yerde kendini tekrar eder. Çocuk okulda sorusunun kesildiğini görür. Genç üniversitede itirazın disiplin dosyasına dönüşebileceğini öğrenir. İşçi hakkını ararken sendikasıızlığın duvarına çarpar. Kadın şiddet karşısında kurumların yavaşlığını yaşar. Gazeteci haberin bedelini öder. Akademisyen imzanın kariyere etkisini görür. Yurttaş mahkemede yıllarca bekler. Herkes kendi alanında küçük bir yenilgi deneyimi yaşar. Bu yenilgiler birbirine bağlanmadığında, kişi kendi başına başarısız olduğunu sanır. Oysa mesele bireysel güçsüzlük değil, örgütlenmiş çaresizliktir. Epistemik kolonizasyonun dehası da buradadır: Yapısal sorunu kişisel yetersizlik gibi hissettirir. İnsan "Ben beceremedim" der, halbuki düzen onun becermemesi için kurulmuştur. Ezilenin kendi yenilgisinden utanması, tahakkümün en ucuz sigortasıdır.

Bu ortamda bilgiye güven de parçalanır. İnsanlar artık resmî veriye güvenmez, medyaya güvenmez, mahkemeye güvenmez, üniversiteye güvenmez, uzmana güvenmez, siyasetçiye güvenmez, bazen birbirine bile güvenmez. İlk bakışta bu güvensizlik uyanıklık gibi görünebilir; fakat ölçsüz güvensizlik de kolonizasyonun başka bir sonucudur. Çünkü herkesin yalan söylediğine inanan insan, doğruyu söyleyeni de duyamaz. Böyle bir toplumda hakikat ile yalan aynı çamurlu zemine düşer. Bilim insanıyla sahte uzman, gazeteciyle trol, hukukçuyla propaganda memuru, öğretmenle ideolojik memur, âlimle çıkar hocası birbirine

karişir. Güven yoksa kamusal akıl çalışmaz. Güvensizlik, hakikati korumaz; hakikatin dolaşım yollarını da tıkar. Bu yüzden epistemik kolonizasyon yalnız sahte bilgi yaymaz, güven kurumlarını da zehirler. Sonra zehirlenmiş toplumdaki sağlıklı muhakeme beklenir. Ne tatlı safdillik.

Kültürel içselleştirme, bütün bu sürecin en sessiz aşamasıdır. İnsanlar artık dışarıdan baskı gelmeden kendilerini hizalar. Öğretmen "Bu konuya girmeyeyim" der. Gazeteci "Başlığı yumuşatalım" der. Akademisyen "Bu kavramı kullanmasam daha iyi" der. Anne "Çocuğum başını belaya sokmasın" der. Memur "Ben emir kuluyum" der. Hâkim "Dosya hassas" der. İmam "Fitne çıkmasın" der. Yurttaş "Ben kimim ki?" der. Bütün bu cümleler bir araya geldiğinde ülkenin görünmez anayasası yazılır. Resmî anayasada haklar, özgürlükler, hukuk devleti, düşünce hürriyeti, örgütlenme hakkı yazabilir; ama gündelik hayatın anayasasında korku, temkin, susma, geçiştirme ve kendini koruma yazıyorsa, gerçek rejim oradadır. Epistemik kolonizasyon, işte o görünmez anayasayı yazar. Mürekkebi korkudur, kâğıdı gündelik hayattır.

Epistemik bağımlılık, toplumun düşünme damarlarını dışarıdan kesmez; içeriden pıhtılaştırır. Kurumlar bağımlı hâle gelir, kariyerler itaate bağlanır, bilgi standartlaşır, kamuoyu daralır, insanlar çaresizliği içselleştirir, sinizm zekâ maskesi takar, apati ahlâkî uyuşma üretir, güven kurumları çöker. Sonunda toplum gerçeği bilse bile ne yapacağını bilemez hâle gelir. Bu, epistemik kolonizasyonun en karanlık zaferidir. Çünkü hakikat artık yasaklı değildir, daha kötüsü, etkisizdir. Heterobilim Okulu'nun itirazı tam buradadır: Bilgi yalnız bilinmek için değil, hayatı ve haysiyeti yeniden kurmak için vardır. Bir bilgi insanı ayağa kaldırmıyorsa, kurumları hesap vermeye zorlamıyorsa, çocuğın geleceğini korumuyorsa, mazlumun acısını görünür kılmıyorsa, yalnız entelektüel süs olarak kalır.

Filozof Kirpi: "Bir toplumun akli esir alınmışsa önce yalanlara inanmaz; daha kötüsü, doğruların işe yarayacağına inanmayı bırakır."

24

10. Epistemik İtaatsizlik ve Heterobilim Okulu: Hakikati Geri Alma Mücadelesi

Epistemik kolonizasyonun karşısında ilk iş daha çok konuşmak değildir; önce kimin diliyle konuştuğumuzu, kimin kavramıyla düşündüğümüzü, kimin korkusunu makuliyet sandığımızı, kimin ölçüsünü bilim, kimin çıkarını gerçekçilik, kimin suskunluğunu ahlâk diye yuttuğumuzu anlamaktır. Çünkü kolonize edilmiş akıl bazen itiraz ederken bile efendisinin sözlüğünü kullanır. Bağımsızlık nutku atar, ama bağımsız kavram kuramaz. Yerli olduğunu söyler, ama kendi halkının acısını bilgi saymaz. Evrenselcilik taslar, ama evrenselin içinde kimin sesi daha gür çıkıyor sormaz. Dindar görünür, ama adalet yerine itaat üretir. Laik görünür, ama devletin soğuk aklına iman eder. Akademik görünür, ama korkuyu metodoloji diye saklar. İşte epistemik itaatsizlik tam bu kirliliğin karşısında başlar. İtaatsizlik, bağırma değildir yalnız; zihnin ruhsat dairesini tanımamaktır. "Buna bilgi denir mi?" diye soran iktidar diline karşı, "Bilginin bedelini kim ödedi?" diye sormaktır.

Epistemik itaatsizlik, kaba bir anti-entelektüalizm değildir. Bu ayrımı baştan yapmak gerekir. Çünkü her iktidar eleştirisinin arkasına cehalet, her yerellik iddiasının arkasına taşra kibri, her gelenek savunusunun arkasına kutsanmış zorbalık, her Batı eleştirisinin arkasına zavallı bir kompleks saklanabilir. Heterobilim Okulu'nun itaatsizliği bunların hiçbirisi değildir. Burada mesele "bize dışarıdan hiçbir şey gerekmez" körlüğü değil, "bize dışarıdan gelen her şey hangi güç ilişkisiyle geliyor?" sorusudur. Mesele bilimi reddetmek değil, bilimin hangi kurumlar, fonlar, merkezler, diller, dergiler, endeksler ve kariyer aygıtları içinden konuştuğunu görmektir. Mesele yereli kutsamak değil, yerelin içindeki bilgi, tecrübe, emek, acı, hafıza ve direnci ciddiye almaktır. Hakikat ne ithal katalogdur ne de yerli pazarda satılan millî kibir. Hakikat, insanı ve hayatı genişleten, bedeli saklamayan, failin adını unutturmeyen bilgidir.

Bu mücadelenin ilk cephesi kavramı geri almaktır. Çünkü kavramı olmayan öfke kısa sürede dağılır. Bir toplum yaşadığı haksızlığa isim koyamıyorsa, onu örgütleyemez. "Yoksulluk" demek yetmez; yoksulluğun nasıl üretildiğini, kimlerin bundan kazandığını, hangi kurumların bunu kader gibi gösterdiğini, hangi medya dilinin bunu yumuşattığını, hangi dinî söylemin bunu sabırla kapattığını, hangi hukuk düzeninin bunu cezasız bıraktığını adlandırmak gerekir. "Adaletsizlik" demek yetmez; mahkeme dilinin failin yüzünü nasıl sakladığını, delilin nasıl etkisizleştirildiğini, zamanın nasıl sınıfsal işlediğini, kararların yurttaşla hangi gerçeklik dersini verdiğini göstermek gerekir. "Eğitim sorunu" demek yetmez; çocuğun sorusunun nerede kırıldığını, müfredatın hangi hafızayı büyütüp hangisini sildiğini, sınavın merakı nasıl öğüttüğünü anlatmak gerekir. Kavram geri alınmadıkça acı dağınık kalır. Kavram, acının omurgasıdır.

İkinci cephe hafızayı geri almaktır. Epistemik kolonizasyon unutturmaya sever; çünkü unutan toplum hesap soramaz. Bu yüzden bağımsız arşivler, tanıklık dosyaları, yerel tarih çalışmaları, çocuk ölümleri kayıtları, iş cinayetleri listeleri, kadın cinayetleri hafızası, çevre talanı haritaları, hukuksuzluk kronolojileri, medya manipülasyonu arşivleri, deprem ihmal belgeleri ve yoksulluk tanıklıkları yalnız veri değildir; demokratik hafızanın iskeletidir. Arşiv tutmak bazen mahkemedен daha politik bir iştir. Çünkü mahkeme gecikebilir, medya unutulabilir, devlet saklayabilir, akademi susabilir; ama iyi tutulmuş bir hafıza dosyası gelecekte hakikatin eline delil olur. Heterobilim Okulu'nun hafıza anlayışı nostaljik değildir. Geçmiş süslemek için değil, bugünün suçunu tanımak için hafıza gerekir. Kayıt altına alınmayan acı, iktidarın en sevdiği ham maddedir; istediği gibi yoğurur, istediği gibi unutturur.

Üçüncü cephe eğitimi yeniden kurmaktır. Bu, yalnız okul reformu cümlesiyle geçirilecek bir mesele değildir. Çocuk, epistemik kolonizasyonun ilk hedefiyse, epistemik özgürleşmenin de ilk öznesidir. Çocuğun defterinde soru işareti durmalıdır. Sınıfta yalnız doğru cevap değil, doğru soru da ödüllendirilmelidir. Din dersi vicdanı korkuyla değil, adaletle, merhametle, kul hakkıyla, kamu malıyla, doğaya emanet bilinciyle, yetim yüzüyle, haksızlığa karşı sözle buluşturmalıdır. Seküler dersler tören ezberi üretmemeli, muhakeme öğretmelidir. Matematik yalnız problem çözme tekniği değil, zihinsel dürüstlük terbiyesi olarak verilmelidir. Tarih yalnız zafer ve mağduriyet değil, yüzleşme ve sorumluluk alanı olarak okutulmalıdır. Edebiyat, çocuğun kendi iç sesini duymasına izin vermelidir. Eğitim, piyasaya iş gücü ve devlete uysal yurttaş yetiştirme hattına sıkıştığında, toplumun geleceği daha okul sırasındayken kolonize edilir. Heterobilim Okulu'nun pedagojik meselesi bu yüzden basittir ama zordur: Çocuk başını indirmesin, sorusunu kaldırsın.

Dördüncü cephe bağımsız bilgi ağları kurmaktır. Tek merkezli bilgi düzeni, tek merkezli iktidarın doğal kardeşidir. Buna karşı çoğul, yerel, dayanışmacı, disiplinlerarası ve güvenilir ağlar gerekir. Mahalle kütüphaneleri, açık dersler, bağımsız seminerler, dijital arşivler, yerel araştırma kolektifleri, yurttaş gazeteciliği, gönüllü hukuk ağları, öğretmen dayanışmaları, çocuk güvenliği izleme ekipleri, çevre gözlem platformları, kadın hafıza merkezleri, emek veri tabanları, alternatif akademi atölyeleri; bunların her biri küçük görünebilir, fakat birlikte bir epistemik ekosistem kurar. Büyük üniversite susuyorsa küçük oda konuşmalıdır. Ana akım medya saklıyorsa yerel kamera kaydetmelidir. Mahkeme gecikiyorsa arşiv unutmamalıdır. Müfredat kesiyorsa kıraathane, atölye, ev, park, kütüphane, çevrimiçi ders soruyu yaşatmalıdır. Hakikat tek kaleye kapatılmaz; kaleler düştüğünde patikalar çalışmalıdır.

Beşinci cephe finansal bağımsızlıktır. Bu konu romantik cümlelerle geçirilemez. Bilgi üretmek zaman, emek, mekân, teknik altyapı, hukukî güvenlik, yayın imkânı ve insan kaynağı ister. Bağımsız medya, bağımsız akademi, bağımsız sivil toplum, bağımsız arşiv kendi geçim meselesini çözemezse, er ya da geç güçlülerin masasından kırıntı bekler. Kırıntı bekleyen sözün sesi inceldir. Bu yüzden dayanışma fonları, üyelik modelleri, küçük bağış ağları, şeffaf bütçeler, kolektif yayın destekleri, yerel kaynak havuzları, gönüllü emek ile profesyonel emeğin adil dengesi, hukuk destek fonları ve dijital güvenlik altyapıları epistemik itaatsizliğin maddî omurgasıdır. Paranın kaynağı, bilginin kaderini etkiler. Bu yüzden "kim finanse ediyor?" sorusu

önemlidir; ama bu soru bağımsız yapıları itibarsızlaştırmak için değil, şeffaflığı ve haysiyeti korumak için sorulmalıdır. Bedelsiz hakikat yoktur; mesele bedeli kimin ödediğidir.

Altıncı cephe hukukî ve kurumsal savunma hattıdır. Epistemik itaatsizlik yalnız metin yazarak yapılmaz; bazen dilekçe, dava, savunma, bilgi edinme başvurusu, anayasal itiraz, uluslararası başvuru, disiplin süreci takibi, belediye meclisi tutanağı, Sayıştay raporu okuması, ihale belgesi analizi ve mahkeme kararı arşivlemesi gerekir. Hukuk zayıflamış olsa bile tümüyle terk edilemez. Çünkü hukuk alanı boş bırakıldığında, iktidarın dili tek başına dolaşır. Hukuku kutsamak başka, hukuku mücadele alanı olarak kullanmak başkadır. Heterobilim Okulu açısından hukuk, yalnız norm değil, hakikatin kurumsal izi olmalıdır. Haksızlık kayıt altına alınmalı, kararlar okunmalı, gerekçeler teşhir edilmeli, kavramların nasıl eğriltildiği gösterilmeli, yurttışa hukukun hangi kapısında hangi dilin kullanıldığı anlatılmalıdır. Bu iş sıkıcı görünür, ama özgürlük bazen uzun bir dosya numarasının içinde saklanır.

Yedinci cephe medya okuryazarlığını aşan bir hakikat okuryazarlığıdır. İnsanlara yalnız “haberi doğrulayın” demek yetmez. Haberin çerçevesini, seçilen kelimeyi, görünmeyen faili, konuşmayan mağduru, kullanılan görseli, ekrana çağrılan uzmanı, sorulmayan soruyu, gündemin zamanlamasını, unutulmuş arka planı, tekrar eden duygusal kancayı, algoritmanın öne çıkardığı öfkeyi okumak gerekir. Hakikat okuryazarlığı, yurttışın zihinsel bağımsızlık sistemidir. Çünkü yalan her zaman çıplak gelmez; bazen yarım doğruyla, bazen grafikle, bazen dindar cümleyle, bazen millî hassasiyetle, bazen akademik unvanla, bazen çocuk yüzüyle, bazen mağduriyet diliyle gelir. İnsan yalnız bilgiyi değil, bilginin sahneye nasıl çıkarıldığını da okumalıdır. Heterobilim Okulu için bu, yeni çağın temel yurttışlık eğitimidir. Sandıkta oy kullanmadan önce ekrandaki oyunu görmek gerekir.

Sekizinci cephe yerel bilgiyi ciddiye almaktır. Bir köylünün dereye dair bilgisi, bir annenin okul yoksulluğuna dair tanıklığı, bir işçinin üretim hattındaki sezgisi, bir çocuğun sınıftaki korkusu, bir kadının adliye koridorundaki deneyimi, bir hemşirenin hastane düzenine dair gözlemi, bir belediye işçisinin çöp rotasındaki şehir bilgisi, bir balıkçının denizin değişen kokusunu fark etmesi, bir yaşlının mahallenin dönüşümüne dair hafızası; bunların hiçbirisi “ham veri” diye küçümsenemez. Elbette her tanıklık doğrulanmalı, her deneyim eleştirel süzgeçten geçmelidir. Fakat bilgi yalnız profesör odasında doğmaz. Hayatın bedelini ödeyenlerin bilgisi, çoğu zaman raporun soğuk cümlesinden daha erken uyarır. Heterobilim Okulu’nun Praksiyom damarında bilgi, sonuçla sınanır: Bu bilgi hayatı güçlendiriyor mu, haysiyeti koruyor mu, adaleti görünür kılıyor mu, çocuğun güvenliğini artırıyor mu, doğanın sesini duyuruyor mu? Cevap buradadır.

Dokuzuncu cephe eleştiriyi yeniden onurlandırmaktır. Çünkü kolonize edilmiş toplumda eleştiri ya hainlik ya nankörlük ya ukalâlık ya bozgunculuk diye yaftalanır. Oysa eleştiri, bir toplumun çürüme kokusunu alma organıdır. Eleştiri yoksa hatalar büyür, kurumlar kibirlenir, liderler putlaşır, cemaatler kapanır, akademi steril bir uykunun içine girer, medya kendi gürültüsünü gerçek sanır. Heterobilim Okulu’nun kiraathane kuralı bu yüzden gülerek söylenmiş büyük bir epistemik ilkedir: Eleştiri yapan çay parası ödemez. Çünkü övgünün enflasyonu içinde eleştiri kamu hizmetidir. Fakat eleştiri de ahlâk ister. Delilsiz saldırı, kişisel kin, gösterişçi sertlik, kolay alay, sosyal medya kabadayılığı eleştiri değildir. Hakiki eleştiri, yara açarken tedavi vaadi satmak zorunda değildir, ama yaranın yerini doğru göstermelidir. Eleştirinin görevi herkesi rahatlatmak değil, hakikatin oturacağı yeri temizlemektir.

Onuncu ve en derin cephe, haysiyet fikrini bilginin merkezine koymaktır. Epistemik kolonizasyon bilgiyi güçle hizalar; epistemik itaatsizlik bilgiyi haysiyetle hizalamalıdır. Haysiyet, soyut bir erdem sözcüğü değildir. Çocuğun güvenli okulda soru sorabilmesi, kadının adliye koridorunda küçültülmemesi, işçinin ölmeden çalışabilmesi, köylünün deresini savunurken cahil sayılmaması, öğrencinin cemaat yurdu ile piyasa yurdu arasına sıkışmaması, akademisyenin cümlesini kadro korkusuyla kırpmaması, gazetecinin haber yaptığı için mahkeme tehdidiyle yaşamaması, hâkimin karar verirken siyasal havayı koklamaması, yurttışın kendi

yaşadığı gerçeği ispatlamak için kırk kapı dolaşmaması haysiyet meselesidir. Bilgi bu haysiyeti büyütüyorsa, ne kadar parlak görünürse görünsün eksiktir. Heterobilim Okulu'nun epistemik ölçüsü burada serttir: Bilgi kimin hayatını genişletti, kimin acısını görünür kıldı, kimin suçunu örttü, kimin cebine, kimin makamına, kimin korkusuna hizmet etti?

Epistemik kolonizasyonla mücadele, yalnız fikir savaşı değildir; dil, hafıza, eğitim, hukuk, medya, sivil toplum, finansman, arşiv, yerel bilgi ve haysiyet savaşıdır. Bir toplum kendi kavramlarını kurmadan, kendi acısını kaydetmeden, kendi çocuklarına soru hakkı tanımadan, kendi kurumlarını denetlemeden, kendi bağımsız bilgi ağlarını büyütmeden, kendi hakikat işçilerini yalnız bırakmadan özgürleşemez. Heterobilim Okulu bu yüzden alternatif bir süs, entelektüel hobi veya kenar notu değildir; bilginin tekrar hayata, vicdana, çocuğa, doğaya, adalete ve halka bağlanması için açılmış bir mücadele hattıdır. Epistemik itaatsizlik, bilginin efendilerinden izin almadan hakikatin sofrasını yeniden kurmaktır. O sofrada çocuk soru soracak, yoksul konuşacak, kadın tanıklık edecek, işçi üretim bilgisini getirecek, hukukçu dosyanın içindeki karanlığı gösterecek, gazeteci görmediğimiz yüzü kaydedecek, öğretmen müfredatın susturduğu yeri açacak, şair kelimenin yarasını temizleyecek.

Filozof Kirpi: "Hakikati geri almak, yalnız yalanı yenmek değildir; aklın elinden alınmış haysiyetini yeniden ayağa kaldırmaktır."